

ՍՈՒՐԵՆ ԽԱՆՅԱՆ

ՔՈ ՉԻՆՎՈՐՆ ԵՄ

Ս ՈՒ Ր Ե Ն Խ Ա Ն Յ Ա Ն

ՔՈ ԶԻՆՎՈՐՆ ԵՄ

Ստեփանակերտ
«ԴԻԶԱԿ ՊԼՅՈՒՄ» հրատարակչություն
2014

ՀՏԴ 891.981-8 Խանյան
ԳՄԴ 84Հ
Խ 256

*Գիրքը տպագրվում է ԼՂՀ գրողների միության երաշխավորությամբ՝
Հայրենական Սեծ պատերազմի մասնակից, նահատակ մարտիկ-
բանաստեղծ Սուրեն ԽԱՆՅԱՆԻ ծննդյան 92-ամյակի առթիվ:*

*Ժողովածուն կազմել, առաջաբանը գրել և խմբագրել է
Սուրեն ԽԱՆՅԱՆԻ կրտսեր եղբայրը՝ բանաստեղծ-գրականագետ
Սուրատ ԽԱՆՅԱՆԸ:*

Խանյան Սուրեն
Խ 256 Քո զինվորն եմ/ Սուրեն Խանյան.-Ստեփանակերտ:
Դիզակ պլուս, 2014.- 64 էջ+4 էջ ներդիր:

Ժողովածուում տեղ են գտել Սուրեն Խանյանի նամակները՝ ու-
ղարկված Սովետական բանակում ծառայելու ժամանակ, զորակոչվե-
լուց առաջ գրած բանաստեղծություններն ու մշակած հեքիաթները:

ՀՏԴ 891.981-8 Խանյան
ԳՄԴ 84Հ

ISBN 978-99941-2-956-0

© Խանյան Սուրեն, 2014

Առաջաբանի փոխարեն

Տ Ա Ս Ն Ի Ն Ն Ա Մ Յ Ա Ի Մ Ա Վ Ա Գ Ե Ղ Բ Ա Յ Ր Ը

Սուրեն Խանյան... բանաստեղծ, մանկավարժ, ասմունքող, երաժիշտ... Կարելի է թվարկել նրա աստվածանվեր շնորհները ու միաժամանակ ավելացնել՝ դերասան, պարուսույց, նկարիչ...

Սուրենի այս կատարյալ կարողությունների մասին գիտեին ոչ միայն հայրենի գյուղում, այլև Հադրութ շրջկենտրոնում, շրջանի գյուղերում ու Ստեփանակերտում, ուր մասնակցում էր մարզային տարաբնույթ օլիմպիադաներին և արժանանում գովասանքների:

Մեր ընտանիքի ավագն էր Սուրենը՝ ծնված 1922թ., Սուրենից հետո քույրս էր՝ Օլյան (1925թ.), ես (1930թ.), ապա մեր կրտսեր եղբայրը՝ Արտաշեսը (1933թ.), ամենից փոքրը՝ քույրս՝ Գրետան էր (1938թ.):

Ըստ սովորության, մեր գյուղում ծնողների հորը կոչում էին պապա, հորը՝ ապա, ավագ եղբորը նույնպես՝ ապա: Եվ որպեսզի «ապա» բառը շփոթություն չառաջացնի, հորը պարզապես կոչում էին ապա, իսկ ավագ եղբոր դեպքում «ապա» բառից առաջ հնչեցնում էին անունը: Այդպես մեր ավագ եղբորն անվանում էինք «Սուրեն ապա»:

Ուրիշ էր մեր Սուրեն ապան: Բառի բուն իմաստով նա «ապա» էր մեզ համար: Բանաստեղծություն էր անգիր անում, սովորեցնում էր նաև մեզ, հորդորում, որ տանն արտասանենք բոլորի առջև: Իսկ մեր տան մեծերը ոչ միայն հայրս ու մայրս էին, այլև մորս ծնողները՝ մեր մեծ պապն ու տատը: Մորս հայրը՝ հնուտ որմնադիր, դժբախտ պատահարով հաշմանդամ էր դարձել: Նա իմաստուն հեքիաթասաց էր: Նրան ուղղակի պաշտում էր մեր ավագ եղբայրը՝ Սուրենը ու խորհուրդ էր տալիս մեզ՝ լինել ուշադիր ու հոգատար մեծ պապի հանդեպ: Եվ այդպես էլ վարվում էինք: Ահա այդպիսի մթնոլորտում, երբ արտասանում էինք Սուրենի սովորեցրած բանաստեղծությունները, մեր օջախը թնդում էր ուրախության ու խրախուսանքի թևավորող հորդորներով:

Եվ ոչ միայն այդ: Այն շնորհքը, որ շոշափելի իրողություն էր դարձնում Սուրենը, անպայմանորեն փոխանցում էր մեզ: Նա ինձ սովորեցրեց նկարել, ասմունքել, առավել ևս, նվագել մանդոլին, ապա և թառ, քիչ անց՝ սրինգ: Հետագա տարիներին ժողովրդական գործիքները դարձան իմ հոգևոր աշխարհի մտերիմներն ու արտահայտիչները:

Իմ Սուրեն ապան աստվածաշնորհ բանաստեղծ էր: Ստեղծագործում էր նվիրումով, տպագրվում մարզային ու շրջանային թերթերում:

Եվ քանի որ նա իմ ուսուցիչն էր 4-րդ դասարանում, հետևում էր իմ ունակություններին, նկատել էր, որ ստեղծագործելու շնորհք ունեմ: 1940 թվականի գարնան մի օր նա մտավ դասարան և հայտարարեց՝ «Երեխաներ, կարո՞ղ եք, բանաստեղծություններ գրեցեք, շուտով կազմակերպվելու է շրջանային օլիմպիադա, իսկ հաջողության դեպքում կմասնակցեք մարզայինին»: Երկու օր անց ես ինչ-որ չափով ամաչելով, տանը դիմեցի նրան՝ «Սուրեն ապա, ես բանաստեղծություն եմ գրել, կկարդա՞ք»: Նա ուրախացած ասաց. «Իհարկե ,բեր, բեր կարդամ»: Եվ նա կարդաց ու ցնծությամբ գրկեց ինձ և ասաց. «Ապրես, ախպերս, ես զգում էի, որ դու կարող ես գրել»: Նա կարդաց կրկին ու կրկին՝ այնպիսի բավականությամբ, ասես գտել էր երջանկության իր կարկաչուն աղբյուրի ակունքը:

Իմ առաջին բանաստեղծությամբ՝ «Ով է նվիրել» վերնագրով, 1940-ին մասնակցել եմ շրջանային, ապա մարզային օլիմպիադաներին: Այդ բանաստեղծությունը տպագրվել է «Խորհրդային Ղարաբաղ» թերթում:

Մանկության տարիներին իմ ուրախությունը՝ կապված ավագ եղբորս հետ, երկար չտևեց: 1941թ. ապրիլի 10-ին մեր տանն էին հավաքվել Քյուրաթաղի, Էդիլլուի (այժմ՝ Ուխտաձոր), Չախուլլուի (այժմ՝ Չարթաշեն) և մեր Աղբուլաղ (այժմ՝ Ակնաղբյուր) գյուղերի 18-ը լրացած տասնյակ երիտասարդներ, ովքեր ավարտել էին միջնակարգը, ինչպես նաև Չաղրութի մանկավարժական ուսումնարանը: Չայրս այդ ժամանակ աշխատում էր Բաքվում: «Բարի երթի» երեկո էր կազմակերպել մայրս ու պատվիրել, որ Սուրենի բոլոր ընկերները հրավիրվեն այդ երեկոյին: Դա ապրիլի 10-ին էր: Գարնանային խաղաղ երեկո էր: Սեղանի շուրջ հնչում էր երգը, թեժանում պարը, իսկ նվագողներն իմ քեռիներն էին: Ի դեպ, մորս տոհմին անվանում էին Ղավալանց, այսինքն՝ երաժիշտների տոհմ:

Ապրիլի 11-ի առավոտյան ամբողջ գյուղը ճանապարհում էր կամավոր նորակոչիկներին: Չաղրութ շրջկենտրոն տանող ճանապարհին անցնում էր մեր գյուղից վեր Գյուլ կոչվող աղբյուրի մոտով: Ճանապարհողներից ոմանք ոգևորված էին, ոմանք ուրախ տրամադրությամբ, մայրերն արտասովում էին, փարվում նորակոչիկ որդիներին, արտահայտում իրենց տագնապներն ու քնքշանքները: Տեսնելով մորս արցունքները՝ ես չկարողացա զսպել լացս, նետվեցի եղբորս գիրկը. թվում էր, թե աշխարհն է հեռանում մեզնից: Իմ Սուրեն ապան ինձ ամուր սեղմեց կրծքին և ասաց. «Մի՛ լացիր, ախպերս, երկու տարի անց վերադառնալու եմ ու դասավանդեմ ձեզ: Սովորատ ջան, դու չթողնես բանաստեղծություն գրելը, կգրես, շնորհքով ես, լսեցի՞ր»: Ես գլխով նշան արեցի, որ հաս-

կացա: Սակայն արցունքներս չկարողացա զսպել: Գյուլ աղբյուրից նորակոչիկներին ճանապարհելուց հետո մորս հետ վերադարձանք տուն:

Օրերն անցնում էին ինչ-որ տագնապով, լարված: Թերթերն ազդարարում էին Եվրոպայում գերմանական ֆաշիզմի սանձազերծած պատերազմի մասին: Մայրս հանգիստ քուն չուներ: Տատիկս ինչքան անօրում էր նրան, խորհուրդ տալիս, որ հանգիստ մնա, չէր ստացվում:

Օ՛, մայրական սիրտ, այդ ի՛նչ զգացում ունես, որ կռահում ես ներկան ու գալիքը...

1941թ. հունիսի 22-ին ամբողջ գյուղն զբաղված էր բերքահավաքով: Մենք՝ աշակերտներս, նույնպես օգնում էինք նրանց: Վաղ առավոտյան Զադրուք շրջկենտրոնից հաղորդեցին, որ Զիտլերյան Գերմանիան ուխտադրուժ ներխուժել է Սովետական երկիր՝ խախտելով խաղաղության պայմանագիրը: Մայրս հանկարծակիի եկավ, ծնկները ծալվեցին, արտասուքի միջից արտաբերեց. «Սուրեն...»: Նա գիտեր, որ որդին ծառայում է Բելոռուսիայի սահմանում, Գերմանիայի սահմանից ընդամենը 17 կմ հեռավորության վրա: Եղբայրս երկու ամսվա ընթացքում հասցրել էր գրել 12 նամակ: Պատերազմն սկսվելուց դադարում են եղբորս նամակները: Ինչ պատահեց նրա հետ՝ մնաց անհայտ: 1942-ին զինկոմստից ստացանք իրար հակասող երկու «Թուղթ»: Մեկում ծնողներին տեղեկացվում էր, որ Սուրեն Խանյանը զոհվել է հերոսաբար, մյուսում՝ համարվում էր անհայտ կորած:

Մայրս կյանքից հեռացավ 1970 թվականի մայիսի 24-ին՝ Սուրենի անունը շուրթերին: Զայրս ապրեց 97 տարի՝ մահկանացուն կնքելով 1988 թվականին: Գլխավերև միշտ Սուրենի մեծադիր նկարն էր: Տղամարդ էր, դիմանում էր:

Ես նշեցի, որ ավագ եղբայրս ինձ դասավանդել է 4-րդ դասարանում, որ նա է նշմարել ստեղծագործելու իմ շնորհքը և խրախուսել ինձ, որ նա է իմ հոգու մեջ արթնացրել արվեստի հանդեպ ունեցած իմ ընդունակությունները: Եվ պատահական չէ, որ ստեղծագործական իմ ճանապարհին երբեք չեն մոռացել ավագ եղբորս, գրել են նրան նվիրված քնարական բանաստեղծություններ, բալլադներ՝ շաղախված կարոտի և սպասումի անմարելի զգացումներով: Պատահական չէ նաև, որ իմ առաջին հասուն բանաստեղծությունը՝ «Կիսատ երգը» խորագրով, տպագրվել է «Կոմունիստ» հանրապետական թերթի 1950-ի համարներից մեկում:

Զայրենական մեծ պատերազմի հաղթական ավարտից հետո ինչպես սովետական բոլոր գրողները, այնպես էլ ես գրում էի խաղաղության մասին՝ կոնկրետ անդրադառնալով ավագ եղբորս կերպարին:

Նման գործերից է «Մորս տենչը» բանաստեղծությունը, որտեղ ընդգծում են.

*Ու կռվի մասին երբ խոսք է բացվում,
Ասես խոցում են նուրբ սիրտը իմ մոր,
Նրա աչքերն են մշուշվում, թացվում,
Կորած ճամփան է հիշում իմ եղբոր:*

1960թ. մի խումբ լրագրողների հետ Մոսկվայից այցելել էինք նախ Զունգարիա, ապա՝ Ավստրիա: Դանուբ գետի ափին գրեցի հետևյալ բանաստեղծությունը՝ նվիրված ավագ եղբորս.

*Դանուբ, դու իմ Արաքսի քույր,
Քեզ շատ են երգել,
Խնդրում են քեզ, պատասխան տուր,
Չեռվից են եկել:*

*Իմ եղբորը դու չե՞ս տեսել՝
Ջահել, գանգրահեր,
Մինչև հիմա տուն չի հասել,
Սպասում ենք դեռ:*

*Վերջին անգամ գրել էր նա,
Որ փրկվել էս դու,
Գովերգում էր սիրով անմար,
Աչքերդ կապույտ:*

*Նրա վերքը սրտիդ վրա,
Ասա ինձ՝ չկա՞,
Լուր տուր, Դանուբ, տանեն նրա
Սիրած աղջկան:*

*Ա՛խ, եղբորս դու չե՞ս տեսել՝
Ջահել, գանգրահեր,
Մինչև հիմա տուն չի հասել,
Սպասում ենք դեռ:*

Բուդապեշտում են գրել նաև «Վարդեր» բանաստեղծությունը, որը հյուսված է հենց իմ ավագ եղբոր անցած արյունալի-լուսաբեր հետքերի տպավորությամբ:

Նշեմ նաև, որ ավագ եղբորս մասնակցությունը Մեծ Զայրենականին և նրա անհայտ ճակատագիրը խոր հետք են թողել իմ ստեղծագործա-

կան մղումների վրա, և այդ թեման կարևոր տեղ է գրավում իմ գրքերում: Այդ հանգամանքն է թելադրել ինձ՝ հրատարակելու իմ ժողովածուներից մեկը՝ «Սպասում ենք դեռ» խորագրով: Այցելելով Վիեննա, իմ սիրտն անվերջ որոնումների թևով էր թռչում: Սովետական բանակի անցած հերոսական ուղին ու հայ ժողովրդի խիզախ զավակների մասնակցությունը այդ աշխարհափրկիչ մարտերին, ինձ հանգիստ չէին տալիս: Արդյունքում ծնվեց «Յերուսաղեմի հետքերով» շարքը՝ կազմված «Հանդիպում», «Սպասում են Ձեզ», «Դանուբի ափին», «Մաուֆհաուզեն» բանաստեղծություններից:

Միլիոնավոր հայրենասեր զինվորների անձնուրաց պայքարի, նրանց նահատակվելու իրական պատմությունն է թելադրել ինձ՝ ստեղծելու հետևյալ գողտրիկ գործը՝ շաղախված եղբորս հանդեպ ունեցած անհուն կարոտի զգացումներով.

*Ավագ եղբայրս՝ քաջասիրտ զինվոր,
Վուզայի ափին գոհվել է մի օր,
Ու մինչև հիմա սգվոր է մայրս,
Անհուն կարոտից հալվել է հայրս:
Իմ սրտում էլ է վիշտը վերք բացել,
Որ իմ եղբորից ավագ եմ դարձել:*

Իմ «Լեռների երգը» ժողովածուն հաճելի արձագանք գտավ և ընթերցողների, և՛ գրաքննադատների շրջանում: Գրախոսականներում առանձնապես ընդգծվում էր «Մորմոքներ» շարքը: «Այրող հուշ» երգն անմիջապես անգիր էին արել տասնյակ ասմունքող աշակերտներ, ու մինչև հիմա հանդիսանում է ամենից ընդունված գործերից մեկը, որով ասմունքողները մասնակցում են մրցումներին և գրավում արժանի տեղեր:

Թեման իրական դեպք է: Մեր ընտանիքից պատերազմին մասնակցել են հինգ հոգի, որից երեքը չեն վերադարձել, իսկ նրանց հագուկապից առանձին մասունքներ պահում էր տատս իր սնդուկի մեջ: Պատերազմի ավարտից հետո բացում ենք արդեն կյանքից հեռացած տատիս սնդուկը ու նոր հասկանում նրան.

*Երեք գլխարկ տեսանք այնտեղ,
Երեք սև թուղթ - երեք ցավ,
Երեք որդու կորուստն ահեղ
Մեր սրտերին ծանրացավ:
Մենք լաց եղանք հոնգուր-հոնգուր,
Վշտի արցունք հեղեցինք,
Նշխարները տատիս հոգու
Կրկին տեղը դրեցինք:*

*Օրերն ինչպես մարող մշուշ,
Անց են կենում ու գնում,
Սակայն որպես այրող մի հուշ,
Տատիս սնդուկն է մնում:*

Այդ շարքի մեջ են մտնում նաև «Կարոտի երգ», «Սերը նահատակ», «Այդպես մեծացանք», «Մորմոք», «Մայրեր», «Նրանց անունը», «Մոր կարոտն ու որդու սիրտը» բանաստեղծությունները: Գրականագետ Ա. Աթայանն իր «Լեռների երգը» գրախոսության մեջ նշել է. «Լավ է «Մորմոքներ» բաժինը, որտեղ պատերազմի մորմոքները, վերքերը նրբորեն են ցուցադրվում: Խանյանը շատ լավ է զգում կյանքը, մարդկային հոգեաշխարհը: Ահա թե ինչու նրա բանաստեղծությունները (պատերազմը և նրա հետքերն արտացոլող) շատ քնքույշ են, նրբորեն ասված («Այրող հուշ», «Կարոտի երգ», «Մորմոք», «Մայրեր» և այլն):

Անվանի գրականագետ Դ. Գասպարյանը «Գրական թերթի» 1973-ի օգոստոսի 24-ի համարում տպագրված իր գրախոսության մեջ ընդգծել է. «Ս. Խանյանի գրքում կա առանձին մի շարք՝ «Մորմոքներ» վերնագրով, ուր նա վերհուշի ձևով ներկայացնում է պատերազմական ծանր տարիների իրադարձություններ ու իրավիճակներ: Քնարական հերոսի կյանքը դադարում է սոսկ ներկա, խաղաղ ու հանգիստ պահը լինելուց, այն ընդարձակվում է, իր մեջ առնում զրկանքներով լի անցյալը»:

1974-ին եղել են Վոլգայի ափերին: Այդ ժամանակ էլ ծնվել է իմ այս կարոտի երգը.

*Եղբայրս զոհվեց Վոլգայի ափին,
Մայրական սրտով արտասվեց Վոլգան,
Հետո ծառս եղավ ուժով ահագին,
Որ խաղա՞ղ-խաղաղ այս օրերը գան:
Հիմա շրջում են Վոլգայի ափին,
Ջրերն են ինձ հետ մտերմիկ խոսում,
Եղբորս մահով փոթորկված Վոլգան
Կարժես թե սրտիս միջով է հոսում:*

«Սպասում ենք դեռ» ժողովածուն երկար տարիների ընթացքում փոթորկված ու շիկացած կարոտների ու սպասումների պոետական հանրագումար է: Նրանում զետեղված բանաստեղծությունները գրելիս աչքերիս առջև տեսիլքային պատկերով հառնում էր ավագ եղբայրս: Ես կարծես թե լսում էի նրա ձայնը, նրա խորհուրդները: Այդ ապրումների արդյունք են գրքի «Տասնութ տարում», «Կանչ», «Ինչու չեկար» և այլ գործեր: «Կանչ» բանաստեղծությունն ավարտվում է այսպես.

*Ես էլ եմ հիմա վախենում, եղբայր,
Դողում եմ սրտով, դողում եմ հոգով,
Որ աչքս ճամփիդ ես էլ ծերանամ,
Երբեք չտեսած ծերությունը քո:*

1975-ին գրեցի կրկին «Սպասում ենք դեռ» վերնագրով բանաստեղծությունը, որն իմ հուզումնալից պահերի խտացումն էմ համարում: Գտնում եմ, որ այդ բանաստեղծությամբ ես արտահայտել եմ բոլոր նրանց ապրումներն ու խոհերը, ովքեր հարազատներ են կորցրել Սեօ Չայրենականի տարիներին: Բանաստեղծությունը բերում եմ ամբողջությամբ.

*Այցելեցի մորս շիրմին,
Մորս` սրտիս կարոտն անմեռ,
Ասի` մայրիկ, որդիդ չեկավ,
Սպասում ենք դեռ:*

*Խոնարհվեցի հորս շիրմին,
Չորս` սրտիս սյունն աներեր,
Ասի` հայրիկ, որդիդ չեկավ,
Սպասում ենք դեռ:*

*Լուռ մոտեցա քրոջս շիրմին,
Քրոջս` հոգուս լույսը հուրհեր,
Ասի` քույրիկ, եղբայրդ չեկավ,
Սպասում ենք դեռ:*

*Ու մոտեցա պապիս շիրմին,
Տատիս շիրմին` սրբապատկեր,
Ասի` ձեր քաջ թոռը չեկավ,
Սպասում ենք դեռ:*

*Մենակ էի, մեկը չեղավ,
Գար, արցունքս սրտանց սրբեր,
Ասեր` եղբայր, մենք էլ քեզ հետ
Սպասում ենք դեռ:*

Չերոսական ու տազնապալից ճանապարհ անցած մեր ժողովուրդը, հիրավի, իմաստուն է: Անցյալը ներկային, ներկան` ապագային ծիածանելու բազմաթիվ երանգներ է գտել ու մարմնավորել վանքերի, եկե-

ղեցիների, մատուռների, խաչքարերի, կամուրջների, ինչպես նաև հուշ-աղբյուրների ձևով: Այս խորհուրդն է ինձ թելադրել իմ «Յուզաղբյուրներ» բանաստեղծությունը, որն ավարտվում է այս տողերով.

*Գիտենք՝ ովքեր եք դուք,
Երբ եք վերադարձել,
Մեր հոգսերը կիսող
Ձինակիցներ դարձել...
Բայց մենք՝ մահկանացու,
Դուք՝ հավերժի փոխված
Սերունդների սրտով
Չոսող հուշաղբյուրներ,
Չերոսների լեզվով
Խոսող հուշաղբյուրներ:*

Ահա այսպես, ավագ եղբայրս, որին Սովետական բանակի շարքերը ճանապարհեցինք 1941-ի ապրիլի 10-ին, երազային աստղ դարձավ մեզ համար: Ես, որ 11 տարեկան էի, երբ «Բարի ճանապարհ» մաղթեցի նրան մանկական իմ արցունքի միջից, դարձել եմ 85: Ոչ մի րոպե չեմ դադարել նրա մասին խորհելուց: Նա մեկ այցելել է երազում, մեկ տեսիլքային պատկերով, մեկ էլ աստվածային հուսաժպիտ տեսքով, ծիածանագույն ծփանքներով, եկել ու ձուլվել է իմ հոգուն, էությանը, կարոտներիս, սպասումներիս ու թևեր առել երգի փոխված, երգի ձայնով, սրտի թրթիռներով:

Այս այրող կարոտն ինձ հանգիստ չի տվել երբեք: Նրա բանաստեղծություններից մի քանիսը 1973-ին ներկայացրել եմ ԼՂ գրողների բաժանմունք: Այդ երգերը մտցվել են «Երդում» ժողովածուի մեջ, որը նվիրված է Չայրենական պատերազմում զոհված դարաբաղցի մարտիկ-բանաստեղծների հիշատակին: Այդ ժողովածուն (խմբագիր՝ Գ. Աղաջանյան) ամփոփում է 15 բանաստեղծ-մարտիկների ստեղծագործությունները, ոչ միայն անգին նվեր էր հերոսներ ծնող մեր իմաստուն ժողովրդին, այլև երախտագիտության տուրք՝ մեր նահատակ եղբայրների անմարում հիշատակին:

Ավագ եղբորս բանաստեղծությունների մի փունջ էլ ներկայացրել եմ Երևան, Գրողների միություն: Բանաստեղծ Սասուն Գրիգորյանի խմբագրությամբ լույս տեսած ստվարածավալ գրքի մեջ զետեղվել է այդ փունջը: Այդ ժողովածուում զետեղվել են Մեծ Չայրենականում զոհված բանաստեղծ-մարտիկների երգերի շարքերը:

Մեծ Չայրենականում զոհվածների հիշատակը միախառնվելով ժողովրդի հավերժության գաղափարին ու գոյատևման իրողությանը, մի

նոր իմաստով ու վճռականությամբ դրսևորվեց Արցախյան ազգային-ազատագրական գոյամարտում, որը մեր նոր ազատամարտիկների կյանքի գնով պսակվեց հաղթանակով, փրկվեց ոչ միայն մեր պատեմական սուրբ Արցախը, այլև հայ ժողովրդի ազգային արժանապատվությունը:

Կազմելով ավագ եղբորս՝ Սուրեն Խանյանի սույն ժողովածուն, ես որոշել եմ վերլուծական գնահատականներ չտալ նրա ստեղծագործություններին: Այն թողել եմ ընթերցողին: Թող նա գնահատի այն մարտիկ-բանաստեղծի երգերը, որոնց հեղինակը նետվել է մարտի ընդամենը 18-ը նոր լրացած: Միաժամանակ խորհել եմ՝ եթե Սուրեն Խանյանը հնարավորություն ունենար շարունակել ստեղծագործական իր աշխատանքը, անպայման կդառնար հայոց նորագույն պոեզիայի աստղերից մեկը:

Խոսքս կցանկանայի ավարտել 1977-ին եղբորս հիշատակին նվիրած իմ «Տասնութ տարում» բանաստեղծությամբ.

Տասնութ տարում

*Տղան նոր է ժպտում կյանքին,
Սակայն տասնութ տարում, եղբայր,
Քո ժպիտը փոխվեց ցասման,
Ու նետվեցիր մարտի:*

Տասնութ տարում

*Տաքանում են սիրո հրից,
Իսկ դու, եղբայր, տաքացար լոկ
Կռվի ահեղ կրակներից:*

Տասնութ տարում

*Սիրածին են
Գրկում ջերմին,
Սակայն երկու ձեռքդ պարզած,
Քո արյունով փրկված հողին
Դու փարվեցիր:*

Ահա այն խոսքը, որ թղթին հանձնեցի ավագ եղբորս ժողովածուն տպագրելու առթիվ: Եվ մի՞թե դրանով կարող է սփոփվել իմ սիրտը, սիրտ, որի երգը սկսվել է նրա կարոտի երանգով ու շարունակվում է առայսօր:

*Սոկրատ ԽԱՆՅԱՆ
29-30 դեկտեմբերի, 2013թ.*

ՍՈՒՐԵՆ ԽԱՆՅԱՆԻ ՆԱՄԱԿՆԵՐԸ

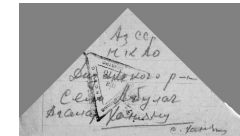
ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ԲԱՆԱԿԻՑ

1. Թանկագին մայր...

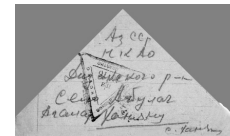
Ընդունիր որդիական ջերմ բարևներս քեզ, պապուն¹, մեծ մամուն², Օլյային³, Արտյուշային⁴, Գրետային⁵... Ես լավ եմ: Եկել եմ Բիլաջար, բայց թույլ չտվին գնալ Բաքու: Ճանապարհին տեսա Լևոն⁶ ամուն, Խնդրեցի, որ ապուն⁷ իմաց տա, որ գա Բիլաջար: Բայց առայժմ չի եկել:

12.04.1941թ.

- 1.Սորս հայրը՝ Զայրապետ պապին:
2. Մեծ մաման՝ Ջինյաթ տատին:
- 3.Օլյան՝ ավագ քույրը:
- 4.Արտյուշան-մեր կրտսեր եղբայրը:
- 5.Գրետան- մեր կրտսեր քույրը:
- 6.Լևոն ամին՝ հորս հորեղբոր թոռը:
- 7.Զայրս այդ ժամանակ ժամանակավոր աշխատում էր Բաքվում՝ որպես վարպետ հյուսն:

2. Թանկագին քույր Օլյա...

Ընդունիր եղբայրական հեռավոր, կարոտալի բարևներս: Ես լավ եմ, անհանգիստ եմ ձեզ համար: Օլյա, մենք ամսույս 12-ին եղանք Բալաջարում: Ես մի նամակ էի գրել Բալաջարից՝ տան հասցեով: Նամակում գրել եմ, որ ապուն չեմ տեսել, բայց նամակը փոստ զցելուց հետո ապան, Կոլյա բաբան¹, Էմման², Քոլան³ եկել են Բալաջար, տեսել եմ, բոլորը լավ են: Մեզ թույլ չեն տալիս Բաքու գնալ:

Քոլան այնքան է չաղացել, որ էլ չեմ կարող ասել, մի տոննա կլինի:

Օլյա, իմ մասին բոլորովին չմտածեք, ես լավ եմ: Մեր օրերը միշտ կատակներով ենք անցկացնում: Եղիլու ենթաշրջանից և Զադրուֆից եկած վեց հոգուց երեքը հիվանդացել են: Բայց մենք լավ ենք, արխային մնացեք: Մամուն ասա, որ բոլորովին չմտածի: Ձեզ պահպանեցեք մինչև գալս: Իսկ Պապուն⁴ աչքի լույսի պես կպահեք, եթե մի տհաճ բան լսեմ, այստեղից չեմ վերադառնա, էնքան կպահեք, որ առոք-փառոք հողին հանձնեք:

Էլ ինչ գրեմ: Բարևներ հաղորդիր Զրաչային, Օլինկին, կրկնակի

բարևներ՝ Արևին, բարևներ՝ Վարդուշին, Ռոզային, Վուրդային, Խորենին, Գուրգենին և բոլոր քո ընկերներին⁵, որոնց չեմ ճանաչում, բարևներ մեր պրակտիկանտներին՝ զույգ Ջաբելաներին:

Առայժմ, ճանապարհ ենք գնում:

Մնամ քո եղբայր՝ Սուրեն Խանյան:

15.04. 1941թ., ք. Ռոստով:

1. Կոլյա բաբա - մեր հորաքրոջ որդուն այդպես էինք անվանում:

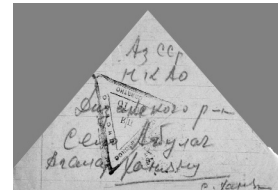
2. Էմմա - մեր մորաքրոջ աղջիկը, ապրում էին Բաքվում:

3. Քոլա - մորս հորեղբոր թոռնուհին:

4. Պապան - մեր մոր հայրը: Հիվանդ էր, մենք էինք խնամում:

5. Օլյաի դասընկերները:

3. Օլյա, ընդունիր բարևներս...

Մենք այժմ գտնվում ենք Արևմտյան Բելոռուսիայի Բերյոզա քաղաքում: Առայժմ անհայտ է մեր մնալու տեղը: Միայն մենք գտնվում ենք Գերմանիայից հարյուր կիլոմետր հեռավորության վրա: Արխային մնացեք, ես լավ եմ:

Բարևներ հաղորդիր բոլոր բարեկամներին:

Մնամ քո եղբայր՝ Սուրեն

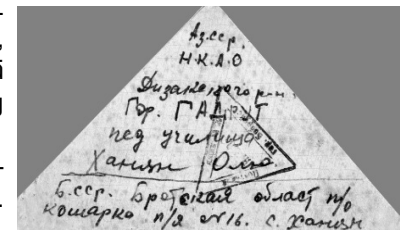
21.04.1941թ.

Բերյոզա

4. Թանկագին քույր Օլյա...

Ընդունիր եղբայրական քաղցր ու ջերմ բարևներս... Օլյա, ես, Սեյրանը, Միսակը, Սերյոժան, մի խոսքով, այժմ մեր շրջանից մի կազարմայում 60 հայ ենք ապրում:

Ես ստացա քո գրած առաջին նամակը: Կարդալով, շատ ուրախացա. կարծես թե քեզ մոտ էի: Մտքով սա-

վառնեցի հայրենի լեռները, շրջեցի այգիներով, փնջեցի ծաղիկներ,
բայց ավա՛ղ, մարմինս հեռո՛ւ-հեռու է հայրենի ծաղկաստանից.

*Միրուն թռչուններ, է՛յ, գարնան հավքեր,
Ձեփյուռ ոգիներ, մայիսյան օրեր,
Սլացեք արագ, ինչպես վառվող հուր,
Իմ հայրենիքից բերեք ինձ մի լուր:
Այնժամ կգրկեմ, կհամբուրեմ ձեզ,
Կբացեմ հանդես, կբացեմ հանդես...*

Քույրս, այժմ սուր է միջազգային դրությունը: Մենք այժմ օրական 12
ժամ աշխատում ենք, այնպես որ, ազատ ժամանակ չունենք, բայց ես
էլի քեզանից շատ նամակ եմ գրում, թեպետ դուք ավելի շատ պետք է
գրեք: Տնից դեռ նամակ չեմ ստացել: Չգիտեմ պատճառն ինչ է...

Մենք այստեղ նամակով ենք ապրում, բայց դուք այդ չգիտեք: Ոչ
ոքից նամակ չեմ ստացել, բացի քո նամակից:

Քույր իմ Օլյա, դա լավ է, որ ինձ խորհուրդ ես տալիս... Աչքիս վրա՝
պատվով կկատարեմ քո պատվիրանը:

*Օլյա, այնպես արեք, որ տանը իմ թղթերը, բանաստեղծությունները
ցրիվ չտաք: Էլ ինչ գրեմ, սրանից հետո հասցես կգրես այսպես.*

БССР, Брестская область, п/п Комарка п/я 16, 1-ый, бот 1-
ый, 2/р, С. X.

*Քո եղբայր՝ Սուրեն
23.04.1941Գ.*

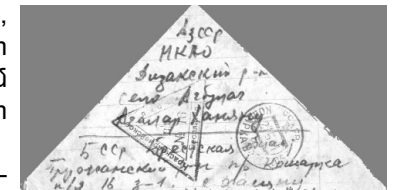
5. Թանկագին հայր և մայր...

Ընդունեք հեռավոր քաղցր, կարոտալի բարևներս ձեզ, Պապուն,
Մեծ մանուն, Օլյային, Սոկրատին, Արտյուշային, Գրետային և մեր բա-
րեկամներին:

Ես լավ եմ, ձեզ եմ կարոտում:

Սիրելի ծնողներ: Մենք ապրիլի 21-ին հասանք տեղ, Արևմտյան Բե-
լոռուսիայի Սրանչիցը քաղաք: Էդտե-
ղից ինչքան մարդ ենք եկել (15 հոգի),
բոլորս միասին ենք և ապրում ենք մի
ննջարանում, բոլորս էլ լավ ենք: Այժմ
գտնվում ենք ռազմական հագուստի
մեջ: Բոլորովին չմտածեք իմ մասին:

Ուտելն էլ ինչքան ասեք՝ կա, ինչ-

քան ուզում ես՝ տալիս եմ:

Գրեցեք տեսնեմ ինչպես է ձեր առողջությունը:

Ապա, գրիր տեսնեմ մահճակալ առա՞ր, թե չէ:

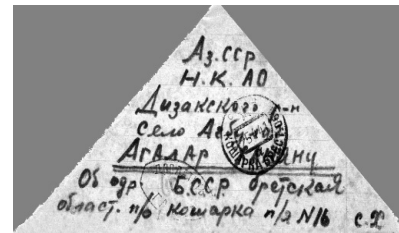
Սոկրատ, ինչքան կարողանում ես ռուսաց լեզուն լավ սովորիր: Աղբուլաղից որ դուրս եկար, հայերենին հավասար պետք է ռուսերենն իմանաս:

Բարևներ հաղորդեք բոլոր հարևաններին:

Մնամ ձեր Սուրեն:

23.04.1941թ.

6. Բարևներ, Օհանես ապա...¹

Ընդունեք հեռավոր բարևներս քեզ, Տյոտային², Պապուն³, Ազուն, Պուժուն⁴...

Մեզ այստեղ շատ լավ են պահում: Այնպես, որ կարող եք արխային մնալ:

Այստեղ դեռ ծյուն է, դեռ չի հավելել: Հաճախակի անձրևներ են լինում:

Շատ ցուրտ է մեզ համար, որովհետև դեռ սովոր չենք: Մենք համարյա գտնվում ենք անտառի մեջ: Օդը շատ մաքուր է, ուրախ ենք:

Բարևներով՝ ձեր Սուրեն:

23.04.1941թ.

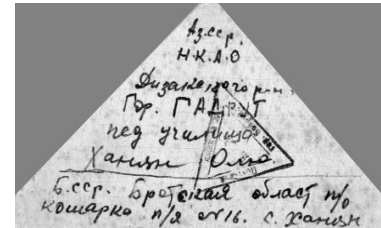
1. Օհանես- մեր հորեղբայրը

2. Տյոտյա- մեր Օհանես հորեղբոր կինը

3. Պապան, Ազին- հոր կողմից մեր խաչատուր պապը և Նաբաթ տատիկը

4. Պուժին- մեր հորեղբոր աղջիկը

7. Թանկագին քույր Օլյա...

Ընդունեք եղբայրական հեռավոր բարևներս:

Օլյա, առաժն մենք դեռ հրացանի հետ գործ չունենք, միայն աշխատում ենք քայլել, խրամատ փորել, զանազան իրեր տեղափոխելու վրա: Առավոտյան ժամը 6-ին վեր ենք կենում, երեկոյան ժամը 12-ին քնում: Այնպես

որ, այդտեղի երկար ու հանգիստ քունը մեռավ: Այժմ սովորում ու ընտելանում ենք նոր ռեժիմին, նոր կարգապահությանը: Ընդհանուր առմամբ, եթե ցուրտ չլինի, լավ կլինի:

Իմ մասին շատ չմտածեք, միայն հաճախակի նամակ գրեցեք, որ ինձ անհոգ զգամ: Գրիր մեր ընտանիքի առողջության մասին:

Այժմ Գերմանիայի սահմանից հեռու ենք 17 կիլոմետր: Բարևներով՝ ձեր Սուրեն Խանյան:

28.04.1941թ.

БССР, Брестская область, м/о Комарка, м/я N16.

8. Սիրելի ծնողներ...

Ընդունեցեք որդիական հեռավոր բարևներս ձեզ, Պապուն, Մեծ մամուն, Օլյային, Սոկրատին, Արտյուշային, Գրետային և բոլոր նրանց, ովքեր մեր բարին են ցանկանում:

Ես լավ եմ, միայն ձեզ համար եմ անհանգիստ:

Այժմ ձեզ հայտնի է իմ հասցեն, կարող եք հաճախակի նամակ գրել: Մեզ այժմ ներգրավել են հրաձգային հետիոտն զորամաս, բայց դեռ հաստատ չէ, կարող են փոխել ուրիշ զորամաս (հրանոթային)... Մենք այժմ ինչքան ասեք, այնքան չարչարվում ենք, վեր ենք կենում առավոտյան ժամը 6-ին, քնում երեկոյան ժամը 12-ին: Գրեցեք ձեր առողջության մասին:

Էլ ինչ գրեմ, իմ փոխարեն մի անգամ ջերմ համբուրեք Գրետային:

Բարևեցեք խաչի պապուն, Ազուն, Օհանես ապուն, Տյոտային, Պուժուն:

Այժմ գերմանական սահմանից հեռու ենք 17 կմ: Եթե դժբախտությամբ պատահի այդտեղ, հեռագիր կտաք, կգամ...

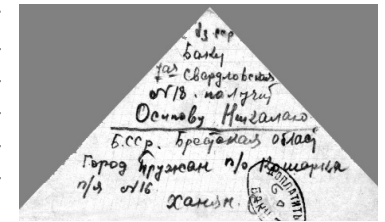
Բարևներով՝ ձեր Սուրեն:

28.04.1941թ.

ԲՍՍՌ, Բրեստի մարզ, տ/Տ, IV 16 Կոշարկա:

9. Պատվարժան եղբայր Կոլյա...¹

Ընդունեք հեռավոր, անկեղծ բարևներ: Մենք 10 օր ճանապարհի կտրելուց հետո տեղ հասանք: Այժմ գտնվում ենք Պորուժանից 6 կմ հեռավորության վրա, իսկ գերմանական սահմանից՝ 17 կմ հեռավորության վրա: Այստեղ չափազանց ցուրտ է մեզ համար, ինչ եկել ենք, մի արևոտ օր չի եղել, միշտ ձյուն է և անձրև: Եթե ցանկանաք իմանալ մեր աշխատանքի մասին, կասեն հետևյալը: Առայժմ մեր օրերն անցնում են առանց հրացանի: Առավոտյան ժամը 6-ին վեր ենք կենում, նախաճաշից հետո անցնում ենք աշխատանքի, քաղաքապամունքի, քայլելու և ֆիզիկական աշխատանքի, ինչքան ասես, աշխատում ենք, իսկ կերակրելու տեսակետից չգիտեմ՝ ասեն լա՞վ է, թե՞ վատ: Մենք գտնվում ենք մի այնպիսի ննջարանում, որտեղ ապրում են 500-ից ավելի բանակայիններ:

Սրանով բավականանք: Բարևներ թևոս դայուն, աքրուն և բոլոր մեր բարին ցանկացողներին:

Մնամ ձեր՝ Սուրեն խանյան:

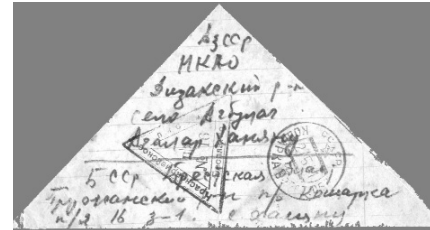
29.04.1941թ.

ԲՍՍՌ, Բրեստի մարզ, ք. Պորուժան

ի / Կոշարկա, Վ/Յ1/16

1. Կոլյա- մեր հորաքրոջ որդին՝ հայտնի իրավաբան Նիկոլայ Դովսեփյանը:

10. Թանկագին ծնողներ...

Ընդունեցեք որդիական կա-
րոտալի, քաղցր, հեռավոր
բարևներս:

Սիրելի ծնողներ, ձեզանից
միայն մի նամակ եմ ստացել՝
մայիսի 23-ին, որը շատ համա-
ռոտ էր: Ինչո՞ւ ուշ-ուշ եք նամակ
գրում: Օլիմկից¹ ստացա մի նա-

մակ, մի նամակ էլ՝ Մանյաից², իսկ Քույրիկից³ դեռ չեմ ստացել, բայց
3-4 նամակ եմ գրել: Մենք այստեղ նամակով ենք ապրում, աչքներս
փոստի ճանապարհին է միշտ: Մինչև հիմա շատ ցուրտ է եղել, բայց
այժմ անչափ տաք է, նոր է մանուշակը բացվում, ծառերը նոր են կանա-
չում, ոչ մի պտուղ չկա: Ազատ ժամանակ չունեմ, որ շուտ-շուտ նամակ
գրեմ:

Միջազգային դրությունը շատ վատ է: Կամ այսօր կռիվ սկսվի, կամ՝
վաղը, բայց ընդհանրապես, լավ ենք: Գրեցեք Մանյայի հասցեն, որով-
հետև կորցրել եմ: Էլ ինչ գրեմ, բարևներս բոլորին:

Որ նամակ եք գրում, մի մաքուր թուղթ դրեք հետը, թուղթ չունեմ,
ճամպրուկները հավաքել եմ, ամեն ինչ մեջը:

Մոռացա ասել, որ մոծակ շատ կա, դժվժում են: Կծելիս մարդու դա-
ղերը բարձրանում են:

*Այսուհետ նամակ կգրեք հետևյալ հասցեով.
ԲՍՍՌ, Բրեստի մարզ, Պրուժանի շրջան,
Ի/Ի Կոչարկա, Ի/Մ 16, գ- 1:
26.05.1941թ.*

1.Օլիմկա- մեր բարեկամի դուստրը

2.Մանյա- մեր կրտսեր մորաքույրը

3.Քույրիկ-մեր ավագ մորաքույրը՝ Արուսյակը

11. Սիրելի ծնողներ...

Ընդունեցեք հեռավոր որդիական բարևներս: Ինչո՞ւ նամակ չեք
գրում: Գրեցեք տեսնեմ բերքն ինչ վիճակում է: Այստեղ նորություն չկա,
միայն պատահմամբ պահակը փոխելիս մի բանակային սպանվեց,
սպանողը բանտարկված է, ուրիշ ոչինչ:

Հավանական է՝ շուտով Գերմանիայում կլինենք, որովհետև շատե-

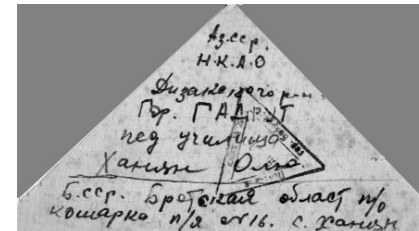
րին տվին այն ամենը, ինչ կռվի ժամանակ է հարկավոր: Տվին նաև այն փոքրիկ պարկուճը, որտեղ գրված է ընտանիքի հասցեն:

Մի անհանգիստացեք ինձ համար: Մենք առանձին ենք՝ բոլոր 10-րդն ավարտածները: Մեզ առանձնացրին և կազմեցին առանձին վաշտ: Մեկ կամ երկու տարի հետո գալու ենք տուն: Քննություն պիտի տանք և լեյտենանտի կոչում ստանանք:

Ձեր՝ Սուրեն, 2.06.1941թ.

12. Թանկագին քույր Օլյա...

Ընդունեցեք եղբայրական հեռավոր ծաղկաբույր ու հիասքանչ բարևներս: Ես լավ եմ, մի անհանգստացեք: Օլյա, քո վերջին նամակն ստացա հունիսի 7-ին, որն առանց ամսաթվի էր և համառոտ:

Բայց ոչինչ, այդ ևս բավական է: Քույրիկս, ձգտիր քննություն-

ներդ հաջող հանձնել, բոլոր դասերդ լավ սովորիր: Մենք ամսույս 6-ին գիշերը տազնապի դուրս եկանք և 60 կմ քայլեցինք:

Հիմա էլ պատրաստվում ենք ամսի 10-ին քայլելու: Բայց դրա պատճառներն ու նպատակը մեզ հայտնի չեն: Այստեղ առանձին նորություն չկա, միայն մի զինվոր 45 ռուբլի գողանալու համար 6 ամիս նստեցրին: Այժմ նա բանտում է:

...Օլյա, առայժմ բոլորս միասին ենք: Մեր վաշտում բոլորը 10-ն ավարտածներն են: Պիտի դառնանք պահեստի լեյտենանտ, վերադառնանք տուն 1 կամ 2 տարուց հետո: Այժմ մեզանից չեն հարցնում՝ ուզում ես կամ չես ուզում, անունդ կարդում են, վերցրու շորեր դ, չզիտես ուր են տանում: Երբ տեղ ես հասնում, այդ ժամանակ ես իմանում: Էլ ինչ գրեմ: Բարևներ հաղորդիր քո բարին ցանկացողներին:

Օլյա ջան, այլևս նամակիդ մեջ փող չդնես:
Քո եղբայր՝ Սուրեն:
8.06.1941թ.

Քանաստեղծություններ

Հ Ա Յ Ր Ե Ն Ի Ք Ի Հ Ե Տ

Հ Ա Յ Ր Ե Ն Ի Ք

Դու ծնվեցիր, հայրենի՛ք, մրրկաշունչ պայքարից,
Ընդվզումի, բախումի քանի՛ ճամփա դու անցար,
Եվ քո հետև թողնելով անդունդները վիթխարի,
Դեպի անմար արևը, դեպի գալիք սլացար:

Հազարաչյա լույսերը շողշողացին քո ճամփին,
Որոտացին ամենուր թմբուկները հաղթական,
Երջանկության արևը ժպտաց շքեղ քո դեմքին,
Եվ դու դարձար, հայրենիք, բախտավոր ու անսասան:

Քո լույս գրկում ծնվեցին քանի՛-քանի սերունդներ,
Ու սնվեցին մայրական ու թովչական քո կաթով,
Սիրեցին քեզ որպես մայր, որպես արփի լուսաբեր,
Որպես կյանքի աղբյուրը՝ հոգեպարար, կենսաթով:

Ու թե մի օր, հայրենի՛ք, քեզ մոտենա թշնամին,
Այն ժամանակ Դավթի պես ես Ջալալին իմ հեծած,
Կմարտնչեմ քաջաբար հանուն քո վառ գալիքի,
Կսլանամ միշտ առաջ, կսլանամ միշտ առաջ:

1940թ.

Ք Ե Ձ Ե Մ Պ Ա Ր Տ Ա Կ Ա Ն

Սնվել եմ քո քաղցր կաթով՝
Մորս կաթին հավասար,
Եղբայրներ եմ իմ թիկունքին
Ղաշտ ու արոտ, լեռ ու սար:

Խմել եմ քո ջրերը սառ,
Ղարձել անպարտ դյուցազուն,
Քո սիրով եմ ես խանդավառ,
Քեզնով՝ հզոր ու հասուն:

Իմ մոր մայրն ես դու սիրասուն,
Իմ պատիվն ես, իմ ոգին,
Ե՛վ երգիս մեջ, և՛ իմ կյանքում
Քո զինվորն եմ, քո որդին:
1940թ.

Ե Ր Կ Ե Ր Ի Ս Յ Ա Մ Ա Ր

Իմ երգերը հայրենական
Երկրիս սրտից եմ բխում,
Երկրիս սիրտն է երգերիս մեջ,
Այն իմ սիրտն է բաբախում:

Երգս՝ խնդուն, երգս՝ ծփուն,
Միշտ թևում է դեպի քեզ,
Իմ երգերը թևածում են
Քո իմաստուն խոսքի պես:

Քո որդին եմ, քո աջ ձեռքը,
Քեզնից հեռու չեմ գնա,
Ե՛վ իմ սիրտը, և՛ իմ երգը
Ձենք-զրահ են քեզ համար:
1937թ.

ՀԱՅՐԵՆԻՔԻՍ ԹՇՆԱՄԻՆԵՐԻՆ

Ով դուք նենգամիտ չարագործ շներ,
Դուք անգութ, անսիրտ, գերեզման փորող,
Որքան էլ ուզեք մեր հողը մտնել,
Մեր կյանքը վկա, երբեք չեք կարող:

Ինչքան էլ ձգտեք՝ խլուրդի նման
Մեր հողը փորել դուք գաղտագողի,
Դարձյալ չեք կարող, չեք կարող երբեք
Տիրանալ մեր սուրբ հայրենի հողին:

Ծնել է ահա հայրենիքս վառ
Պողպատ կամքերով արծիվներ բազում,
Ջահակիրներ են խիզախ, լուսարար,
Որ ոսխաների մահն են երազում:

Մեր բազները թռչում են այնտեղ,
Ուր թևածում են արծիվները հաղթ,
Մեր դրոշները ծփում են շքեղ՝
Հաստատելով մեր շքերթը անպարտ:

Դուք լավ իմացեք, ոսխաներ անգութ,
Որ միլիոն ենք մենք՝ անպարտ ու հզոր,
Մենք արծիվներ ենք՝ հայրենի երկնում,
Թշնամու դիմաց միշտ ամենագոր:

Մեր ժողովուրդն է մեզ ուժ պարգևել,
Կոփել մեր կամքը պայքարների մեջ,
Հայրենիքն է մեզ ընծայել թևեր,
Ընծայել ազատ ապրելու վառ տենչ:

Դուք բորենիներ, դևեր գարշելի,
Ժողովուրդների դաժան թշնամի,
Ինչքան էլ ձգտեք մեր հողը մտնել,
Երբեք չեք կարող և ոչ մի ժամի:

Մոսկվայի լույսով օժված մեր երգը,
Մեր դրոշն է հաղթ, որ պարզել ենք մենք,
Կձգվի հավերժ մեր լույսի երթը,
Մեր հաղթանակի օրհներգը կերգենք:
1940թ.

Ա Ս Ա Տ Ե Ս Ն Ե Մ

Ասա տեսնեմ՝ ո՞վ պարգևեց
Մեզ այդքան ջերմ խնդություն,
Քո հոգու մեջ ո՞վ է դրել
Սիրո հրճվանք, քաղցրություն:

Գեղատեսիլ գարո՞ւնն է քեզ
Բերել սիրո ծով բերկրանք,
Թե՞ դայլայլող բլբուլն է քեզ
Ընծայել սեր ու հմայք:

Արևի՞ց ես վերցրել, արդյոք,
Յրավառված դեմքը քո,
Գուցե լուսնի՞ց գեղահրաշ
Կամ աստղերի՞ց՝ հոգեթով:

Չէ, ոչ մեկին չեմ հավատում,
Ոչ Արևին, ոչ Լուսնին,
Ոչ գարնանը՝ ծաղկունք հազած,
Ոչ դայլայլող սոխակին:

Չունի ոչ ոք այդքան կորով,
Որ նվիրեր հորդ մի սեր,
Բացի մեր սուրբ հայրենիքից,
Որ տալիս է մեզ թևեր:

Նա է, նա է քեզ ընծայել
Այդքան հմայք ու քնքշանք,
Իսկ, ինացիր, քո հմայքն է
Ինձ նվիրում սեր, բերկրանք:
1940թ.

ՄԵՐ ՀԻՆ ԳՅՈՒՂԸ

Խավարի մեջ էր, մութ էր մեր գյուղը,
Խարխուլ էր, բոբիկ, աղքատ, հողաշեն,
Բոլոր թաղերում հյուղեր ծեփազուրկ,
Նայելուց մարդու սիրտը կմաշեր:

Կարկատած բլուզ, կիսաքաղց օրեր,
Աննինջ տարիներ՝ Աստժո հույսով,
Միայն տոներին՝ մաքրված շորեր,
Ուրախությունն էլ՝ ճրագի լույսով:

Չար ու մութ բախտից դառնացած սրտեր,
Անեծք անտեղի, հարսերի կռիվ,
Անգիտությունը ծփում էր ոնց տեր,
Ապրուստը պակաս, մտքերը խռիվ:

Լոկ քահանան էր տառկապով կարդում,
Ոչ ընթերցող կար, ոչ մամակագիր,
Լավ է հեքիաթ կար, երազ կար լուսե,
Չեքիաթասաց կար՝ երագին հարիր:

Օրենքը բիրտ էր, իսկ մարդիկ հլու,
Ապրում էին հաշտ՝ հին կյանքին գերի,
Գյուղացին տիրոջ հողն էր մշակում,
Իրենը չէին հողերը բերրի:

Ու եկավ պահը, սարերում մեր սեզ,
Մեծ Հոկտեմբերի արևը ժպտաց,
Նոր ուղի մտավ և գյուղը մեր հին՝
Ուրախությունից թուխ աչքերը թաց:

1936թ.

Մ Ե Ր Ն Ո Ր Գ Յ ՈՒ Ղ Ը

Նոր առավոտ է բացվել մեր գյուղում,
Հառնում են մեկ-մեկ տներ քարաշեն,
Ազատ կյանքի նոր արևն է շողում,
Գյուղը դառնում է բուրոզ ծաղկաշեն:

Հոգսերի բեռը թեթև է դառնում,
Չքվել է սովը, մութը՝ առհավետ,
Գյուղի կենտրոնում դպրոցն է հառնում,
Մաշտոցն է խոսում մանուկների հետ:

Ակունքը երգի օջախ է դարձել,
Դռներն է բացել խամութը մեր նոր,
Հինը պատմության խոր գիրկն է անցել,
Նորի օրհներգն է հնչում մեղմօրոր:

Տղա և աղջիկ գրքերն են բացել
Եվ դասն են սերտում մեր նոր օրերի,
Ես՝ ուսուցիչս, հպարտությամբ խոր,
Գալիքն են տեսնում նրանց թևերին:

Սակայն մի խորհուրդ սիրտս է հուզում,
Եվ մտորում են ես գիշեր ու տիվ.
«Գյուղ ունենալը պատիվ է, իրոք,
Գյուղը պահելն է կրկնակի պատիվ»:

1936թ.

Ա Ր Տ Ե Ր

Իմ հայրենի կանաչ արտեր,
Մեր տենչերի պես կանաչ,
Բուրում եք ոնց գարնան վարդեր,
Ծփում ուրախ, անհառաչ:

Ձեզ նայելուց ցնծում եմ ես,
Սիրտս եք շոյում մորս պես,
Ձեր մեջ հորս քրտինքը կա,
Մորս շոյանքն արևկա:

Դուք մեր դարի հացաբույր երգ,
Ես ձեր երգի խնկարկու,
Հավերժական մեր կյանքի երթ,
Ասեք, ո՞վ չի ձեզ երգում:

Հասունացեք ոսկեհատիկ,
Մեր հույսերի պես շողոտ,
Ձեր կենարար ուժն եմ տեսնում
Հորս ափի մեջ հողոտ:

Երկիրն առանց ձեզ անուժ է,
Դուք մեր ուժն եք, կամքը մեր,
Մեր հայրենի կանաչ արտեր,
Դուք կենսատու փառքն եք մեր:

Դուք ոչ միայն բերքն եք մեր,
Դուք անառիկ բերդն եք մեր:

1937թ.

Ս Ի Ր Ո Թ Ե Վ Ե Ր Ը

ՍԵՐԸ ԹԵՎԵՐՆ Է ՄԱՐԴՈՒ

Սարի գլխին մի աշուղ,
Ձեռքին սազը հոգեթով,
Հետն էլ պարզած վարդի փունջ,
Ինձ կանչում է նա իր մոտ.

«Արի, պոետ դու ջահել,
Արի հյուսիր երգը քո,
Ես ուզում եմ միշտ լսել
Քո երգերը սիրաթով:

Տեսնում ես դու հիմա լուռ
Այս գարունքին սիրատես,
Թեկուզ ինքս մի աշուղ,
Ես ուզում եմ լսել քեզ:

Սիրտս լի է երգերով,
Երազներով հրավառ,
Դարձել եմ ես հեքիաթի
Կախարդական սիրահար:

Թեև սերս է աստղաշող,
Բայց տկար է իմ լեզուն,
Սիրտս բացել չեմ կարող,
Այն խարույկ է հրկիզուն:

Պատմիր սիրո ուժը մեծ,
Սիրո ուժը մշտավառ,
Սերս սազը իմ մերժեց
Եվ ինձ դարձրեց խելագար:

Ասա՝ նրա սազը նուրբ,
Որ հնչում էր սիրավոր,
Այս սիրաբույր վարդի պես
Դարձրել է ինձ գլխիկոր:

Պատմիր հեքիաթն իմ սիրո,
Որ արև է հրակեզ...
Դե, մոտ արի հենց հիմա,
Ես հանձնում եմ սագս քեզ:

Թող սրանից հետո նա
Ուրախ հնչի քո ձեռքին,
Թող ինձ հավետ մոռանա,
Սակայն սերը միշտ երգի:

Իսկ դու երգեր հյուսելիս
Չմոռանաս ոչ մի օր,
Չմոռանաս, որ սերն է
Ինձ դարձրել ալևոր»:

Ու սագն առավ ջահելը,
Երգեց խոսքն իր իմաստուն.
«Լավ իմացիր, ով աշուղ,
Սերը մեղր է... սերը՝ թույն:

Սերը կյանք է, սերը՝ երգ,
Որ կհնչի ինչպես Ասք,
Սերն օրհնանք է, սերն անեծք,
Դու այդ պետք է իմանաս:

Ոմանց համար սերը թույն է,
Ոմանց համար՝ անգութ մահ,
Ոմանց համար ջերմ համբույր է,
Ոմանց՝ անդունդ, ոմանց՝ զահ:

Իմացիր օրենքը այս հին,
Սերը Աստծու նվերն է,
Եվ ինչքան էլ դառն լինի,
Սերը մարդու թևերն է...»:

Կ Ա Ր Մ Ի Ր Վ Ա Ր Դ Ը

Այսօր մտա մեր այգին,
Աչքս դիպավ մի վարդի,
Ասես մեր սեզ Քիրսա սարից
Ինձ էր ժպտում վառ արփին:

Մեր այգու մեջ բուրող վարդն այդ,
Երգի փոխված ինձ տարավ,
Տարավ ինձ այն աղջկա մոտ,
Որին սիրել եմ ծարավ:

Այն օրվանից վարդը սեր է,
Սերը վարդ է ինձ համար,
Վարդի-սիրո վառ շողերն են
Կապել հոգուս մեջ կամար:
1937թ.

Ա Ր Ի, Ս Ի Ր ՈՒ Յ Ի Ս

Դարձյալ ու դարձյալ իմ ցուրտ սենյակում
Տիկին տխրության դեմ-դիմաց նստած,
Խոհերով առատ, միտք էի անում,
Միտք էի անում՝ երգերով տարված:

Դուրսը խավար էր, մթին երեկո,
Ու լսում էի ձայնը տխրության,
Այդ տխրությունը կարոտ էր դառնում,
Իսկ խոր կարոտը փոխվում տրտմության:

Խավարը ցրեց լուսինը վերից,
Ու հովը փչեց լեռներից կանաչ,
Երգում էի ես գալիքը լուսե,
Որ սերունդներին վաղուց է ճանաչ:

Եվ հանկարծ դրսից լսեցի մի ձայն,
Քնքույշ էր ձայնն այդ սրտերը գերող,
Վախվորած ելա ես արծվի նման,
Որպես մի գնդակ չարին չնետող:

Տեսա ես նրան` սիրուն եղնիկիս,
Ալ վարդի նման դեմքս կարմրեց,
Համբուրեցի ես նրա նուրբ փեշից,
Ու ջահել սիրտս նորից խաղաղվեց:

Արի, սիրուհիս` վարդս նոր բացված,
Արի ու նստիր միայն իմ կողքին,
Դու իմ ճամփեքին բուրող ծաղիկ ես,
Քեզնով է հիմա ջերմանում հոգիս:

Թող մեր ջերմ սիրուց նոր երգեր ծնվեն,
Նոր երգերի մեջ շողա ապագան,
Արի, սիրուհիս, մեր անբիծ սիրով
Կյանքի դրոշը պարզենք հաղթական:
1939թ.

Ի Ն Չ Պ Ե Ս Մ Ո Ռ Ա Ն Ա Մ

Այգուց եկա, մտա տուն,
Արտասուքը աչքերիս,
Մտիկ տվի հայելուն,
Միտս ընկավ նազելիս:

Այտերիս ու ճակատիս
Տեսա այրող կնճիռներ,
Դրանք մեր սեզ սարերում
Իմ եղնիկն էր նվիրել:

Ամեն անգամ այգու մեջ,
Երբ խոհերս եմ արթնանում,
Կրկնում եմ ինքս ինձ.
Սեր իմ, քեզ չեմ մոռանում:
1940թ.

* * *

Օրեր եկան վառ գարնան,
Մի վարդ բուսավ մեր այգում,
Այդպես բուրող մի ծաղիկ
Ես չեմ տեսել իմ կյանքում:

Բայց միտք արի ու տեսա,
Թեկուզ այսքան գեղանի,
Որ ծնվել է, մեկ է, սա,
Անշուշտ, պիտի թառամի:
1941թ.

* * *

Ինչպես ուռին առվի ափին
Տխրությամբ է աչք բացում,
Բլբուլն ինչպես թփերից
Վարդի համար է լացում,
Ինչպես նրա սիրո երգն է
Սիրողներին թև տալիս,
Այդպես էլ իմ սիրտն է տխուր,
Քո ճամփեքին միշտ լալիս:
Մի հեռանա դու ինձանից,
Մնա մոտս, թանկագին,
Թող քո խոսքով զարկի սիրտս,
Ծնվի սիրո երգն անգին:

1941թ.

Ս Ի Ր Ո Տ Ո Ղ Ե Ր

Պանծ, հարստություն ես չեն երազում,
ես չեն երազում ոսկի ու արծաթ,
Ինձ միայն քո թուխ աչքերն են հուզում,
Ինձ գրավում են քո ծամերը սաթ:

Դու իմ կակաչն ես, դու իմ գարունը,
Հարստությունս լոկ դու ես, որ կաս,
Քո մեջ են տեսնում երջանկությունս,
Դու իմ երազն ես, արփին ոսկեվարս:

* * *

Երբ որ բացվում են քո շրթունքները,
Թվում է՝ վարդի թերթեր են նրանք,
Երբ մեկնում ես ինձ դու քո ձեռքերը,
ես ինձ զգում եմ աստղերի վրա:

Առվի կարկաչում, աղբյուրի երզում
ես քո ծիծաղն եմ լսում հոգեթով,
Դու տեղ ես գտել իմ ջահել սրտում,
Սերս քեզ նվեր՝ իմ այս ջերմ երգով:

* * *

Մի հովիտ լիներ կանաչ ու ազատ,
Մանուշակները բուրեհին անվերջ,
Մեր աղջիկները շրջեին այնտեղ,
Սրտերում վառած երազանք ու տենչ:

ես այդ հովտի մեջ աղբյուր լինեի,
Կյանք արարեի միշտ այդ վայրերում,
Իմ սիրածը գար, լվացվեր ուրախ,
Պատկերը տեսներ սրտիս հայելում:

1938թ.

ԽՈՅԵՐԻ ԱՇԽԱՐՀՈՒՄ

ՀԵՐԹԸ ՄԵՐՆ Է

Մարդիկ եկան և անց կացան
Հազար ու մի վերքերով,
Գարուններին ճամփա տվին՝
Հույսեր վառող երգերով:

Հիմա հերթը դանդաղ եկել
Ու հասել է արդեն մեզ,
Պիտի երգենք, պիտի սիրենք
Այս աշխարհը ոսկետես:

Պիտի ջահեր վառենք սիրով,
Շողեր ցանենք մեր ճամփին,
Որ նորերը գան ու ասեն՝
Նրանք վառեցին այս արփին:

Պիտի մեր քաջ պապերի պես
Ասենք՝ հերթը մերն է արդ,
Եվ ինչքան էլ ճամփան քարոտ,
Ապրենք մաքուր ու հպարտ:
1940թ.

ՃՐԱԳԻՍ ՀԵՏ

Ամեն անգամ երբ նայում եմ
Լուսապայծառ ճրագիս,
Կարոտներով ես հիշում եմ
Արևատես սիրածիս:

Որ ամեն օր հույս է տալիս
Սիրատոչոր իմ հոգուն,
Շողեր ցանում երազներիս
Արևի պես բորբոքուն:
1940թ.

Հ Ո Ր Ս Կ Տ Ա Կ Ը

Երբ իմ ճամփին միտք ծագեց՝
Սիրել կյանքը բովանդակ,
Հայրս ճակատս համբուրեց
Եվ ինձ թողեց մի կտակ:

Ասաց՝ սիրիր ընկերոջդ,
Սիրիր ազնիվ եղբոր պես,
Ընկերամեջ կոպեկդ
Դու ճիշտ կանես երկու կես:
1941թ.

Մ Ո Ր Ս Կ Տ Ա Կ Ը

Երբ սլանալ ցանկացա
Անժայրածիր կյանքի մեջ,
Ես իմ մորից ստացա
Այս նվերը լուսառեջ.

- Լսիր,- ասաց,- իմ բալա,
Տես, չլինես անլեզու,
Իսկ դրա հետ չդառնաս
Անձանոթին դու լեզու:
1941թ.

* * *

Արժվին ահեղ, սլացող,
Ծտի թևերն ի՞նչ անեն,
Սարերն ի վեր սողացող
Թուխ ամպերը ի՞նչ անեն:

Առյուծն ահա թագավոր,
Տես, իշխում է փառավոր,
Ծեծ է բաշխում անեն օր,
Սովածներն ի՞նչ անեն:
1941թ.

* * *

Մեր գյուղի մոտ մի առու
Քչքչում էր, խոխոջում,
Նորահարսի նման խոհուն
Մտորում էր, անրջում:

Տարիներ անց խոր կարոտով
Այցելել եմ ես նրան,
Առուն մի խոր ձոր է դարձել,
Կյանքի հետքը իր վրա:
1941թ.

ԿԵՑՑԵՍ, ԱՆՄԱՅ ՖԻՐՂՈՒՄԻ

Դու հրեղեն ձիուն նստած, ինչպես երգի Ռուստամ Ձալ,
Անմահական քո քնարով թևածեցիր դեպի մեզ,
Քո տողերով մարգարտաշար, երգերիդ հետ հրավառ,
Արծվի թևով թռար, հասար դու մեր դարին լուսատես:

Երգերիդ հետ լուսաշաղախ, հույզերիդ հետ հրաշեկ,
Սլանում ես դեպի առաջ, դեպի աստղոտ ապագան,
Շոյում ես դու, մեծ Ֆիրդուսի, ամեն հոգի, ամեն սիրտ,
Ու Շահնամե քո էպոսով անցնում ուղիդ հաղթական:

Չավերժախոս քո երգերով լույս ես ցանում ամենուր,
Դալարում ես դարերի հետ, սրտերի հետ հրավառ,
Դալարում ես, մեծ Ֆիրդուսի, նաև իմ սուրբ երկրի մեջ,
Ապրում ես դու ու միշտ կապրես քո երգերով լուսարար:

Չայոց հողից ավիշն առած, հոգու լույսը ծալքերում,
Նոր պոետն է հպարտ քայլում երգիչների շարքերում,
Չայոց քնքուշ քնարն առած, ասում է և միշտ կասի՝
Աշխարհը միշտ քեզ կպաշտի, անմահ երգիչ Ֆիրդուսի:

1939թ.

Մ Ա Ք Ս Ի Մ Գ Ո Ր Կ Ի

Կյանքի խոր հատակից
Դու ելար մեծ աշխարհ,
Ու երգերով քո նոր
Մեծն երգիչ դառար:

Չհաշտվեցիր երբեք
Անգութ տերերի հետ,
Հանուն ժողովրդի
Խոսքդ դարձրիր սուր զենք:

Դու պայքարի ելար
Գրի զենքով հատու,
Երազեցիր անվերջ
Ազատ կյանքը մարդու:

Ներկայից դեպ գալիք
Խոսքդ ծիածանվեց,
Մրրկահավի երգդ
Պայքարի հուր ցանեց:

Դու տեղ գտար նաև
Ժողովրդիս սրտում,
Նրան տվիր թևեր
Ու սեր մի անհատնում:

Դարեր կգան, կերթան,
Բայց դու կապրես հավետ,
Ու կմնաս ջահել
Գալիք օրերի հետ:

Ինքդ բանվոր էիր,
Երգդ՝ բանվորի տենչ,
Քո մարտնչող խոսքը
Վառվող ջահ է անշեջ:

Դու մարտիկ ես տոկուն,
Ջահակիր ես երգի,
Քո երգերն էլ հզոր
Ելել են գոռ երթի:

Ու քանի կա կյանքը,
Եվ պայքարը արդար,
Դու հասարակ մարդուն
Միշտ կլինես սատար:

Դու հանճարեղ գրող,
Սերմնացան նոր երգի,
Սերունդների համար
Խոսքի դրոշ, Գորկի:

1936թ.

Մ Ա Ն Կ Ա Կ Ա Ն

ԾԻՏՆ ՈՒ ՏՂԱՆ

Մի թխաչյա, ժիր մանուկ
Ծառի ճյուղից բարալիկ,
Կատվի նման լուռ-թաքուն,
Բռնեց փոքրիկ մի ծիտիկ:

Ու ծիտիկը աղաչեց.
Բաց թող, գնամ, իմ բարի,
Երեք գաղտնիք կասեմ քեզ,
Նաև վերջը աշխարհի:

Մանուկն զգաց ծիտիկի
Բարի սիրտը թրթռուն,
Ասաց՝ ծիտիկ, լսում եմ,
Թռիր գնա դու հեռու:

Ծիտիկն ասաց.- Ո՛վ տղա,
Չմոռանաս դու երբեք,
Ամենկին չափսոսաս,
Ինչ արել ես դու երեկ:

Չընկնես փողի հետևից,
Փողը չի տա հանգիստ քուն,
Դու բարություն միշտ արա,
Լավը դա է այս կյանքում:

Իսկ աշխարհի վերջը, տես,
Դու իմ փոքրիկ սիրավառ,
Եթե դու ինձ սպանես,
Վերջ է աշխարհն ինձ համար:

Շատ ափսոսաց թխաչյան,
Որ բաց թողեց ծիտիկին,
Ծիտը խելոք, դարձել էր
Իր ընկերը թանկագին:

Ու ցանկացավ նա նորից
Բռնել ծտին՝ փետրախաս,
Ծիտը թռավ՝ դիմելով.
«Բա չասացի՞ չափսոսաս»:
1940թ.

ՄԱՆՈՒԿՆԵՐՆ ՈՒ ԳԱՐՈՒՆԸ

Ձյունը բակից հեռացավ,
Մեր դաշտերից վերացավ,
Արև օրեր բացվեցին,
Մանուկները խաղացին:
Գետնի տակից դուրս եկան
Ծաղիկները նոր գարնան՝
Նարգիզ, վարդեր անուշակ,
Ձնծաղիկ ու մանուշակ:
Այդպես ուրախ ու սիրուն
Եկավ նորից ժիր գարուն,
Բերեց իր հետ պար ու խաղ,
Սրտեր գերող երգ ու տաղ:
Ու երջանիկ երգելով,
Երգերի հետ պարելով,
Մանուկները գնացին
Ու սրտաբաց ասացին.
- Գարուն, գարուն սիրատես,
Պատասխանիր հիմա մեզ,
Այս օրերին ծաղկավառ,
Ի՞նչ ես բերել մեզ համար:
Գարունը մոր պես ժպտաց,
Սրտի խոսքը իր ասաց.
- Իմ երջանիկ մանուկներ,
Ես բերել եմ նոր երգեր,
Ոսկեթևիկ թիթեռներ,
Որ դուք խաղաք երջանիկ:
Հիմա մեր ծով դաշտերում
Թռչուններն են թևածում,
Երգում են ժիր, սիրավառ,
Հայրենիքի, ձեզ համար:
Ամեն սարի, ժայռի տակ

Կա մի աղբյուր ու գետակ,
Երգում են ու կարկաչում,
Իրենց գիրկն են ձեզ կանչում:
Դեհ, զնացեք երգով նոր,
Վարդեր քաղեք նորանոր,
Բուրող փնջեր կազմեցեք,
Տրակտորիստին նվիրեք:
Թող նա նորից ուժ առնի,
Մեր դաշտերը լավ վարի,
Դե, ձեզ մատաղ, մանուկներ,
Ես բերել եմ նվերներ:
Եկեք, մեկտեղ խաղացեք,
Ուրախացեք, մեծացեք,
Առեք արծվի հաղթ թևեր,
Դարձեք երկրի պաշտպաններ:
1939թ.

Է Շ Ն ՈՒ Գ Ա Յ Լ Ը

(Առակ)

Մի գորբա էշ մի լայն դաշտում
Խոտ էր ուտում, զվարճանում,
Մեկ դես ցատկում, մեկ դեն ցատկում
Եվ իշային ձայնով երգում.
«Խոտ ու ծաղիկ կերա ես,
Հանգիստ, մենակ, սրատես,
Համտես արի նորաբաց
Ծաղիկները՝ ցողաթաց:
Այստեղ կգամ ամեն օր,
Կուտեմ խոտեր նորանոր,
Վաղվա օրը իմ սրտում,
Թռչկոտելով կերթամ տուն:
Բայց թե լիներ մի ընկեր,
Կասեինք ժիր նոր երգեր,
Այս ծաղկազարդ մայիսին
ՔեՖ կանեինք միասին:
Իմն է արդեն այս դաշտը,
ՔեՖս լավ է, ու կուշտ եմ,
Ինչի ձգտեմ՝ կհասնեմ,
Ով ուժ փորձի, կսպանեմ...» -
Մոռանալով հաստ լեշը,
Այսպես խորհում էր էշը:
Հենց այդ պահին դիմացից
Պոչը գորշուկ, քիթը ցից,
Մոտենում է գորշ գայլը,
Մեղմացնելով իր քայլը,
Ասում. «Եղբայր իմ անգին,
Քեզ բարևս սրտագին,
Երեք ամիս ման եկա,

Վերջը այստեղ քեզ գտա:
Հիմա պատմիր, հերամեռ,
Որտե՞ղ էիր տարիներ,
Տեսնում եմ, որ ուրախ ես,
Կուշտ փորով ես, ջրված ես»:
Գայլը սակայն զայրացավ,
Էշի վրա բարկացավ.
«Պատասխանիր, կյանքս վկա,
Սպասելու էլ ժամ չկա:
Այստեղ մենակ քե՛ֆ ես անում,
Եղբորդ հոգսը չես տանում,
Չես էլ ասում, թե որտեղ է,
Մեղավո՞ր է, թե անմեղ է,
Դե լավ, ոչինչ, ես կներեմ,
Մեծավարի կհամբերեմ,
Այժմ պատմիր, բարի ընկեր,
Ինչպե՞ս գտար դու այսքան կեր»:
Ջորբան նայեց գայլի դեմքին,
Ոտը մեկնեց, խփեց թաթին.
«Բարով եկար, հազար բարով, -
Փնչաց զորբան խաղաղ սիրով,-
Էստեղ էի, եղբայր ջան,
Քե՛ֆ էի անում ժրաջան,
Պարուն էի ձախ ու աջ,
Մինչև գալդ, քիչ առաջ:
Այս աղբյուրից մինչև սար
Իմն են արդեն դարեդար:
Մեջը ծաղկունք ու վարդեր,
Սառն ու զուլալ աղբյուրներ:
Արի, եղբայր այս մասին
Երգենք, պարենք միասին»:
Եվ չափազանց գայլն ուրախ
Եվ էշ-զորբան միշտ ախմախ,
Երգ երգեցին գարնանատենչ,
Ծաղիկների, խոտերի մեջ:

Աղբյուրի մոտ զորքան կանգնեց,
Գայլը գլխով ուժգին ցատկեց,
Ապա գայլը անշարժ դառավ,
Ջորքան գայլի գլխով թռավ...
Գայլը վճռեց էշին խժռել,
Միսը ոսկորից մաքրագարդել:
«Նորից արի,- կանչեց գայլը,-
Պիտի հարցնեն ես քո հալը:
Գիտե՞ս, եղբայր, լավ չես ցատկել,
Շատ մոտիկից ես եկել»:
Ջորքան տխուր հեռու գնաց,
Ինքն իրեն քիչ փնթփնթաց
Ու որոշեց արագ վազել,
Գայլի գլխով բարձր ցատկել:
Ու շատ հեռվից վռագ-վռագ,
Գայլին հասավ նա վազեվազ,
Ամբողջ ուժը կրկնապատկեց,
Գայլի գլխով բարձր ցատկեց:
Բայց զորքայի հաստ ոտները
Դեռ խիստ ցցված օդի մեջ,
Գայլը սուր-սուր ժանիքները
Էշի կողի մեջ խրեց:
Ջորքան ճչաց մեծ ուժով.
- Վայ, ցավում է, ի՞նչ ես անում:
Գայլը ուրախ պատասխանեց.
- Ոչինչ, ոչինչ, քե՛ֆ եմ անում:
1939թ.

Ք Ա Ռ Յ Ա Կ Ն Ե Ր

* * *

Հայրենիքս անմար է,
Բախտի լուսե կամար է,
Մեր օջախը հրավառ
Նրա ճամփի համար է:

* * *

Թող հար հնչի մեր երգը,
Առատ լինի մեր բերքը,
Ժողովրդի կուռ կամքով
Անպարտ լինի մեր երթը:

* * *

Աղբյուրները թող կարկաչեն,
Մեր գեներները թող շառաչեն,
Ոսոխները մեր դարավոր
Սարսափի մեջ մեր դեմ հաչեն:

* * *

Մեր տենչերը կանաչում են,
Յարը յարին միշտ կանչում է,
Խանդի ձեռից կրակն ընկած,
Սիրած յարս ինձ տանջում է:

* * *

Կյանքի գետը վարարուն,
Պարզևուն է մեզ գարուն,
Այնպես ապրենք, որ խանդից
Զցամաքի սիրո առուն:

* * *

Տունը լուսնի շող է ընկել,
Ասես հոգուս ցող է ընկել,
Խռովել է յարս ինձնից,
Սիրտս վախից դող է ընկել:

* * *

Մեր տենչերը թող կանաչեն,
Աղբյուրները մեր կարկաչեն,
Հայրենիքը անյպես պահենք,
Որ ազգերը մեզ ճանաչեն:

* * *

Մեր ոսկեփայլ նոր երկրի մեջ
Թևեր առնենք երգերի մեջ,
Մանուկներին թև պարզենք,
Մեր քաղցրահամ բերքերի մեջ:

* * *

Թեկուզ ասեղ մի փոքրիկ,
Թեկուզ մի փունջ բուրող վարդ,
Երբ սրտանց ես նվիրում,
Զգում ես քեզ միշտ հպարտ:

* * *

Ընկերամեջ միշտ երգեց,
Երգեց սրտանց ու ապրեց,
Երբ ցանկացավ բաժանվել,
Յոնգուր-հոնգուր արտասովեց:

* * *

Կյանքը առատ բերքի մեջ,
Ծաղիկների, երգի մեջ,
Իմ ժողովուրդ, իմ բախտը
Գտնուն եմ քո երթի մեջ:

* * *

Ապրիլ սիրով ու հարգանքով,
Մի կուրանա, բոլորին տես,
Երգդ հյուսիր երգով, հոգով,
Թե չէ՝ շատ շուտ կնոռացվես:

* * *

Տես, երբ օր ու ցերեկով,
Դու գողացար ուրիշից,
Այն ժամանակ գիշերով
Կգողանաս քեզանից:

* * *

Եկավ մի օր աշխարհը մեր.
Այն եղնիկը՝ աչքը թաց,
Սրտիս միջին բացեց վերքեր,
Թողեց մենակ ու գնաց:

Հ Ե Ք Ի Ա Թ Ն Ե Ր

ՔԱՌԱՍՈՒՆ ՁՈՐ ԵՄ ՏՎԵԼ, ՔԱՌԱՍՈՒՆՄԵԿՆ ԷԼ ԿՏԱՄ

Ավանդությունն ասում է, որ մի գյուղացի օրերից մի օր աշխատանքից վերադառնում էր տուն, երբ հանկարծ նկատեց մի զարմանալի երևույթ: Խեղճ գյուղացին մնաց կանգնած, արյունը կանգ առավ երակներում, մազերը բիզ-բիզ կանգնեցին, ասես սիրտը դադարեց բաբախելուց: Նա ցանկացավ չհավատալ իր աչքերին, բայց չէր կարող, որովհետև կատարվող երևույթը գերող էր: Նա ինչ տեսավ. Աստված յուր կուրացած աչքերով չտեսներ. մի գանգ գլորվում էր անդադար և կրկնում՝ «Քառասուն զոհ են տվել, քառասունմեկն էլ կտամ»:

Գյուղացին անդադար մտածում էր՝ ինչ անի, վերցներ ջարդուփշուր աներ, որովհետև այդ չոր գանգը քառասուն և մեկ մարդկային զոհ պետք է խլեր, եթե յուր գոյությունը շարունակեր պահպանել: Այդ մտածումների հետ մաս խորհում էր՝ չլինի՞ թե այդ գանգը մահ պատճառի իրեն: Երկու հակադիր բևեռներ, երկու միտք՝ մոտենա՞լ, թե չմոտենալ: Վերջը խեղճ գյուղացին վճռեց մոտենալ՝ թեկուզ այդ զարհուրելի գանգը յուր մահվան խթանը հանդիսանա:

Գյուղացին մի կերպ բռնում է գանգը և բերում տուն: Փոշի է դարձնում, լցնում տոպրակը և պատից կախում, միևնույն ժամանակ հայտարարելով տանը, որ չմոտենան տոպրակին, որովհետև նրա մեջ է գտնվում թույնի կատարյալ տեսակը:

* * *

Անցնում է որոշ ժամանակ, գյուղացու միևնուճար աղջիկը ծանր հիվանդանում է: Ինչքան դիմում է բժշկության, Աստված է կանչում, բայց ոչինչ չի օգնում, աղջկա վիճակը օրեցօր ծանրանում է, տանջվում ու հյուժվում: Այդ րոպեներին մահն ավելի քաղցր էր նրա համար, քան թե

.....
 ապրելը ու հիվանդության մեջ քաղցից տանջվելը: Աղջիկը մտածեց՝ խմել հոր բերած թույնից ու հրաժեշտ տալ լույս աշխարհին: Երբ հայրն ու մայրը դուրս եկան տնից, աղջիկը վեր կացավ, կամաց-կամաց, մի կերպ վերցրեց տոպրակն ու նրա միջից վերցրեց որոշ քանակությամբ փոշի՝ խմելու համար: Նա չէր ցանկանում առանց խոսք ասելու մեռնել, որովհետև նրա սրտում կար մի այնպիսի բեռ, որ չէր կարող տանել յուր ջահել սրտում: Վերցրեց «թույնը» ու արտասովորով դիմեց աշխարհին.
*Ի՞նչ եմ տեսել այս աշխարհում,
 Սով ու տանջանք միմիայն,
 Սիրտս դարձած մի մութ անկյուն,
 Չորս պատի մեջ պարփակված:
 Գիշեր-ցերեկ ցավը անհուն
 Իմ սրտի մեջ կուտակված,
 Ես ապրել եմ տասնութ գարուն,
 Տասնութ ծնեռ ու ամառ,
 Բայց ինձ համար կյանքը ցուրտ է,
 Գարուն չկա ինձ համար:
 Երնեկ նրան, ով իր կյանքում
 Մի կուշտ փորով հաց կուտի,
 Երնեկ նրան, ով իր օրում
 Ցավ ու տանջանք չի տեսնի:*
 Իսկ քեզանից, հայր, շատ շնորհակալ եմ, որ դու նախատեսել էիր վաղօրոք իմ մահվան համար այս թույնը...»:

Այդ ասելով, աղջիկը ուզածի չափ խմեց «թույնը», այն «թույնը», որ պետք է նրան ազատեր ցավ ու տանջանքից: Խմելուց հետո նորից պառկեց յուր անկողնում ու աչքերը փակեց հանգստանալու: Աղջիկը նախաձեռնում էր յուր մահը: Բայց սպասածի հակառակը կատարվեց: Այնպես եղավ, որ աղջիկը սկսեց լավանալ՝ զարմացնելով բոլոր հարևաններին ու իրեն: Ջարմացրեց ոչ թե լավանալու տեսակետից, այլ միանգամայն նոր երևույթով...

Աղջիկը հղիացավ և հորը պատմեց եղելությունը: Ժամանակը լրանալուց հետո աղջիկն ազատվեց՝ բերելով մի գեղեցիկ ու խելոք տղա: Ուրիշները, որ օրերով էին մեծանում, նորածինը ժամերով էր մեծանում, ուրիշները, որ

.....

տարով էին մեծանում, նա օրով էր մեծանում: Երբ տղան դարձավ վեց տարեկան, չափազանց ճարտար լեզվի ու խելքի տեր էր, որը զնայլեցնում ու զարմացնում էր ամբողջ շրջապատին:

* * *

Մի անգամ թագավորի վեզիրները ծուկ էին բերում թագավորի համար: Երբ թագավորի աղջիկը նկատեց այդ ձայն տվեց ու ասաց. «Եթե էգ ձկներ են, ներս բերեք, իսկ եթե արու են, տարեք անհետ կորցրեք»: Այդ լսելով, հանկարծ մի ծուկ, որը օրի մեջ էր, կենդանի, ցատկում է ու աղջկա դեմքին ծիծաղում ու սատկում: Աղջիկն ու ծառաները մնում են զարմացած, մի քանիսն էլ դողալով վազում են թագավորի մոտ ու պատմում եղելությունը: Թագավորը նույնպես զարմանում է, թե ինչ հրաշք պետք է լինի այդ:

Երկար մտածելուց հետո թագավորը վճռեց խորհուրդների տեսնել երկրի իմաստուն մարդկանց հետ: Նա կանչեց յուր տերության բոլոր իմաստուն մարդկանց ու նրանց պատմեց, թե ինչու անլեզու ծուկը պիտի ծիծաղի յուր շարմաղ աղջկա վրա: Բոլորն էլ մնացին զարմացած ու ապշած՝ նայում էին միմյանց վրա: Անկեղծորեն թագավորին հայտնեցին, որ դա ուժից վեր է, չեն կարող պարզել: Գլուխ խոնարհելով հեռացան գիտնականները: Դրանից հետո թագավորը ցանկացավ խորհուրդ լսել յուր երկրի ամբողջ ժողովրդից: Նա հրաման արձակեց ամբողջ երկրով մեկ, որ նշված օրը ամբողջ ժողովուրդը, մեծից մինչև փոքրը, ներկայանան պալատ, դրա հետ նաև հայտարարելով եղելությունը:

Հրամանը տարածվեց ամբողջ երկրում, ժողովուրդը շտապում էր պալատ: Լուրը լսեց նաև գյուղացին, որ գտել էր զարմանալի գանգը: Վեր կացան ներկայանալու պալատ, եթե չգային, ու թագավորն իմանար, նրանց կզխատեր: Փոքրիկ տղան խնդրեց իրեն էլ տանել, ասելով. «Դրա ամբողջ գաղտնիքը ես եմ իմանում և ուրիշ ոչ ոք»: Գյուղացին, նրա կինը, անհայր տղան ու նրա մայրը ճանապարհ ընկան պալատ: Բազմությունը հավաքվեց: Թա-

.....
 : գավորը հայտնեց նորից յուր նպատակը: Հերթը հասավ :
 : ժողովրդին: Շատ մարդիկ խոսեցին, հայտնեցին իրենց :
 : կարծիքները, բայց թագավորը չբավարարվեց դրանցով: :
 : Եվ վերջապես մոտեցավ անհայր երեխան, գլուխ տալով :
 : հայտնեց, որ մինչև յուր կարծիքը հայտնելը թույլ տա մի :
 : առակ պատմել: :
 : Եվ սկսեց. «Մի գյուղացի ուներ մի թռչուն, այդ թռչունը :
 : նրա ամբողջ սեփականությունն էր, թե տուն, թե անա- :
 : սուն, թե ապրուստ միայն դա էր: Մի անգամ այդ մարդը :
 : անցնում էր անտառներով: Երբ հասավ մի լեռան, նկա- :
 : տեց, որ քարի ճեղքից կաթկթում է դեղնավուն ջուր: Ծա- :
 : րավը խեղդում էր նրան, ցանկացավ թեկուզ ջուրն անո- :
 : րակ, խմել: Թշվառ մարդը տերևներից մի ավսե է պատ- :
 : րաստում ու ջրով լցնում խմելու համար: Հանկարծ թռչու- :
 : նը կտցում ու թափում է ջուրը: Երկրորդ անգամ է լցնում, :
 : որ խմի, դարձյալ նույն պատվին է արժանանում: Չայրա- :
 : նում է թշվառականը, խփում յուր մի նուճար թռչունին ու :
 : սպանում: Ջղայնանալուց մոռանում է ծարավը ու ցան- :
 : կանում է բարձրանալ սարը... Հանկարծ տեսնում է մի :
 : ահռելի վիշապ, որի բերանից ու քթից ծորում է նույն գույ- :
 : նի ջուր, ինչ գույնի որ քիչ առաջ ուզում էր խմել: Թշվա- :
 : ռականը հիշեց, որ այդ ջուրը օձի թույն է, սկսեց ավսո- :
 : սալ, որ թռչունին սպանել է, որովհետև նա հանդիսացել է :
 : իր կյանքի փրկիչը: Հիմա, թագավորն ապրած կենա, դրա :
 : գաղտնիքն ասեն, վախենում են փոշմանես: Ավելի լավ է :
 : ցրես ժողովրդին, թողնես գնան իրենց գործին»: Թագա- :
 : վորը մտածեց՝ զուցե լավություն է քարոզում փոքրիկը, :
 : ուստի ժողովրդին ցրում է: :
 : Անցնում են օրեր, բայց թագավորի համար օրերն անց- :
 : նում էին տարիների չափ, իսկ պալատը նույն դրությամբ :
 : չմնաց, կորցրեց յուր աշխուժությունը: Թագավորը հրա- :
 : մայեց, որ պալատում երաժշտություն չլինի, ոչ մի ուրա- :
 : խություն և ոչ մի խնջույք: :
 : Անցավ մի որոշ ժամանակ, բայց էլի այդ միտքը խեղ- :
 : դում էր նրան: Նա մտածում էր՝ ի՞նչ հրեշավոր երևույթ էր :
 : դա, որ տեղի ունեցավ յուր պալատում: Մտածում էր, թե :
 : ինչի համար պետք է ձուկը ծիծաղի յուր հարազատ աղջ- :
 :

.....
կա վրա: Գուցե ես գտվել եմ, գուցե աղջնակս դիմել է ինձ
խելքի բերելու համար: Նա գտնվում էր մտատանջության
մեջ, որ ահա, մոտ է յուր վախճանը, որ ամբողջ աշխարհը
ծիծաղում է յուր թագավորության վրա: Նա ցանկանում էր
հաշվեհարդար տեսնել աղջկա հետ՝ թե ինչի համար ծու-
կը պետք է ծիծաղի յուր աղջկա վրա, այլ ոչ թե սոված ծա-
ռաների կամ միմոսների վրա, որոնց վրա ծիծաղում է ամ-
բողջ ժողովուրդը: Սյուս կողմից ցանկանում է հաշիվ տես-
նել յուր գիտուն մարդկանց հետ, որովհետև նրանք թագ-
ավորից ստանում էին փող, ամեն ինչ, բայց չեն կարողա-
նում բաց անել այդ կախարդական վարագույրը, որի
հետև թաքնված է այն օձը, որ միշտ կրծում է իր սիրտը:
Նա ցանկացավ նորից խորհուրդ տեսնել ժողովրդի,
հատկապես այն անհայր մանկան հետ: Թագավորը նո-
րից հրովարտակ արձակեց յուր տերության մեջ, և նշված
օրը ժողովուրդը նորից հավաքվեց: Նորից մարդիկ խոսե-
ցին, նորից խորհրդակցեցին, բայց թագավորը դրանով
չբավարարվեց: Նորից հանդես եկավ անհայր տղան: Եվ
մինչև յուր կարծիքը հայտնելը նա խնդրեց պատմել մի
առակ: Թույլտվություն ստանալով թագավորից, նա սկ-
սեց. «Տեր, մի մարդու լինում է մի թութակ: Թռչունը սովո-
րություն ունեւ պատմել այն, ինչ որ կատարվում էր յուր
տիրոջ բացակայության ժամանակ, իսկ տերն էլ վստա-
հություն էր ցույց տալիս ճշմարտախոս թութակին: Մի
անգամ կապում է թռչունին ներքնահարկի սյունից և ինքը
գնում աշխատանքի: Երեկոյան թռչնատերը վերադառ-
նում է աշխատանքից, թութակը նրան ասում է. «Այսօր
որոտ էր, և շատ անձրև եկավ»: Տերը բարկանում է նրա
վրա, որովհետև այդ օրը անձրև չէր եկել: Բարկանում է
տերը ու խփում, թութակին սպանում: Այդ դեպքը պատ-
մում է կնոջը, որ սիրելի թութակին սպանել է: Կինը իր
հերթին պատմում է, որ այսօր ինքը վերին հարկում եր-
կանք է աղացել ու դրա վրա անընդհատ ջուր է լցրել՝ եր-
կանքը չմաշվելու համար: Գուցե թութակը կարծել է, թե
որոտը երկնքից առաջացած ձայն է, իսկ ջուրը կարծելով
անձրև է: Տերը իսկույն հասկանում է, որ թութակն անմեղ
է, նա ճիշտ է ասել: Ուրիշ տեղ անձրև չկար, բայց իր մոտ
.....

անձրև էր: «Յիմա թագավորն ապրած կենա»: Երեխան
 շարունակում է. «Կասեմ, կփոշմանես: Ավելի լավ է ցրես
 ժողովրդին»: Թագավորը մտածեց՝ եթե հիմա հաշտվի,
 որոշ ժամանակից հետո պիտի խեղդվի այդ մտքերի մեջ:
 Դրանից ազատվելու համար տղային հրամայեց ինչ որ
 գիտե, պատմի:
 - Թագավոր,- սկսեց տղան,- ինչ որ ասեմ, թող կատա-
 րեն քո հավատարիմ մարդիկ, այդ ժամանակ կհասկա-
 նաս:
 - Պատրաստ եմք,- պատասխանեց թագավորը,- միայն
 թե ազատվենք ցավ ու տանջանքից.
 Տղան կանգնեց հրապարակում և սկսեց .
 - Թող քո աղջկա կանացի հագուստ հագած քառասուն
 ծառաները հավաքվեն մի սենյակ:
 Այդպես էլ կատարվեց:
 - Թող բոլորն էլ մերկանան, իրենց մարմնից դեմ ձգեն
 կախարդիչ հագուստները:
 Թագավորի կարգադրությամբ այդ էլ կատարվեց: Եվ
 ի՞նչ տեսան: Բոլորն էլ տղամարդիկ էին՝ աղջկա շորեր
 հագած, որը կատարվել էր թագավորի աղջկա նախածեռ-
 նությամբ, յուր զվարճությունների գաղտնիքը չբացելու
 համար:
 Ահա այն գաղտնիքը հայտնեց տղան թագավորին, որ
 միշտ խեղդում էր ձեզ: Ահա և քո գեղեցիկ աղջիկը՝ քառա-
 սուն տղամարդու կախարդ սիրուհին: Նա չի վախենում
 քառասուն մարդուց, վախենում է մի անզոր ձկից, որը
 պիտի կուլ գնար քո պատվարժան աղջկան: Դրա համար
 էր, թագավորն ապրած կենա, որ ձուկը ծիծաղեց քո աղջ-
 կա վրա: Ահա այն իժը, որ կրծում էր սիրտդ, խեղդում էր
 անընդհատ քեզ գահընկեց անելու համար:
 Այդ լսելով, արյունով լցվեցին թագավորի աչքերը: Նա
 հրամայեց յուր զինվորներին ոչնչացնել նախ յուր աղջ-
 կան, իսկ հետո՝ աղջկա այն քառասուն սիրեկաններին:
 Այդպես էլ արին:
 Իսկ անհայր տղան նորից մի գանգ է դառնում ու սկ-
 սում գլորվել, դրա հետ մեկտեղ կրկնելով. «Քառասուն
 զոհ եմ տվել, քառասունմեկն էլ տվի»:

Ճ Շ Մ Ա Ր Տ Ա Խ Ո Ս Ը

Ասում են՝ մի գյուղացի ունենում է մի տղա՝ Համբարձում անունով: Համբարձումը շատ ծույլ էր, կազմվածքով գերազանցում էր բոլորին, իսկ գործի մեջ հետ էր մնում բոլորից: Տղայի հայրը մտածում է՝ մինչև ե՞րբ պիտի տղան այդպես շարունակի:

Հայրը ծերության տարիքում էր, մի ոտը համարյա գերեզմանում էր, ու խորհում էր՝ իր մեռնելուց հետո ո՞վ պիտի Համբարձումի համար հաց վաստակի: Եվ ստիպում է տղային, որ առավոտյան շուտ վեր կենա, գնալու են վարանելու:

Երբ արթնացավ կանչում են, հողի մշակները զարթնում են ու ճանապարհ ընկնում դեպի արտ: Սկսում են վարը: Որոշ ժամանակից հետո հայրը հանձնարարում է որդուն, որ հողը վարի մեռակ, ինքը գնալու տեղ ունի: Հայրը գնում է: Համբարձումը սկսում է վարել՝ մերթ մետելով, մերթ հորանջելով: Դեռ մի քանի ակոս չարած, խփը դեմ է առնում ինչ-որ բանի: Համբարձումը կանգ է առնում և սկսում փորել հողը և տեսնում մի զարմանալի բան: Մի կարաս՝ ամբողջովին ոսկով լիքը: Շատ զարմացած, տղան ցանկանում է գոռալ ու հայտնել հորը անպասելի գյուտի մասին, բայց իրեն զսպում է. եթե հորը հայտներ, ապա հայրը կստիպեր շալակել ոսկին: Նա սկսում է արագ առաջ քշել եզները, հետևին թողնելով ոսկու կարասը, թաղված սև ակոսների մեջ:

Այդ ժամանակամիջոցին տղան նկատում է երեք ձիավոր: Տեսնելուն պես կանգ է առնում ու սկսում ճամփորդներին հարցեր տալ: Ահա նրանցից մեկը.

- Եթե իմացաք, թե այս եզը այն եզան ինչն է,- դիմեց Համբարձումը,- ես մի բան ունեմ, ամբողջովին ձեզ կտամ:

Գամփորդները շատ են զարմանում Համբարձումի տված հարցից, քնննիծաղ են տալիս, բայց վերջում լուրջ դեմք են ընդունում ու ճանապարհ ընկնում, վերցնելով իրենց հաշիվը:

Որոշ տարածություն անցնելուց հետո նորից Համբարձումը աղաղակում է ձիավորների հետևից, թե՛ հետ եկեք լուրջ խնդրի համար: Ձիավորները հետ են գալիս, սպասում էին նոր հետաքրքրող հարցին, բայց նրանց գլխին տեղում է այն, ինչ որ սկզբում:

Ձիավորները կատաղում են ու սկսում մի լավ՝ տուր թե կտաս:

- Ո՛նց թե, այս եզր նրա ինչն է,- և՛ ասում էին, և՛ ծեծում,- ո՛նց թե մի բան ունեն, ձեզ կտամ,- և՛ ասում էին, և՛ գզում... Ինչ է, մենք քո ծաղրատե՞ղն ենք, տոպրակ, տոպրակի տղա: Ծակ այլուրապարկի նման փսփսում ես... Ասում էին ու տմբզում, տմբզում էին ու ծիծաղում, ծիծաղում էին ու չորս կողմ նայում:

Ձիավորներն իրենց կարծիքն են կազմում ու ճանապարհ ընկնում: Անցնում են ահագին տարածություն, բայց նորից են լսում նույն ձայնը: Գամփորդները նորից հետ են դառնում Համբարձումի մոտ:

- Ա՛յ մարդիկ, բա սկի խիղճ չունե՞ք: Դուք գրագետ մարդիկ եք, փորձված: Ես ձեզ կարգին բան ասացի, որ բան հասկանամ, տես՝ այսօրվա իմ վարը հետ թողեցիք: Հիմա էն են ասում, եթե իմացաք, թե այս եզր այն եզան ինչն է, այն ժամանակ մի բան ունեն, ամբողջովին ձեզ են տալու:

Ձիավորները նորից են կատաղում ու սկսում նորից առուտուր անել Համբարձումի հետ, տասը տալիս էին, հազիվ մեկ ստանում, քսան տալիս էին, մի «վայ» լսում, հիսուն տալիս էին, մի՛ «վայ մեռա» լսում: Քիչ մնաց, որ եզներին էլ սպանեն:

Գամփորդները հեռանում են: Համբարձումը խելքը

գլուխն է հավաքում ու սկսում եզներին փնտրել: Գտնելով եզները, սկսում է նորից քարշ գալ արորի հետևից, որպեսզի հայրը չիմանա եղելության մասին: Հայրը գալիս է: Քիչ վարելուց հետո վերադառնում են տուն: Երեկոյան Համբարձունը վիզը ծռած, դիմում է հորը.
- Հայր, մի բան ասեմ, շատ օգտավետ, բայց որ ասեմ, վախենում են շալակ տաք:
- Ի՞նչ բան է,- ասում է հայրը,- դրանից արխային մնա, քեզ չենք անհանգստացնի:
Պատմում է տղան ուսկու մասին ու հայտնում, որ երեք ձիավոր ցանկանում են խլել ձեռքից, բայց կռվում է նրանց հետ ու հաղթում:
Առավոտյան գնում են արտ, վերցնում ոսկիները, բայց տակը մի քիչ մնում է: Խնդրում են Համբարձունին, որ նա տանի թագավորի համար: Վերադառնում են տուն:
Երեկոյան Համբարձունը ոսկին լցնում է տոպրակը ու դնում գլխատակին:
- Ահագին ոսկի է, թագավորը հարուստ է, անքանակ ոսկիների տեր,- մտածում է Համբարձունի մայրը,- բա ինչո՞ւ թագավորը գոնե մի հատ ոսկի չի տալիս սոված որբերին:
Գիշերը մայրը վեր է կենում, ոսկին թափում տոպրակից ու փոխարենը քարեր ու աղյուսներ է լցնում ու նորից դնում տեղը:
Հետևյալ օրը Համբարձունը հասնում է պալատ, թագավորին հայտնում, որ ոսկի է բերել նրա համար: Թագավորը «բարերարին» ներս է հրավիրում: Համբարձունը բաց է անում տոպրակի բերանը ու թափում «ոսկին»: Ջարմանում է տղան, երբ ոսկու տեղ տեսնում է քարեր ու աղյուսի կտորներ, իսկ թագավորը կատաղում է: Հրամայում է, որ տղային զցեն մի գոմ: Այդպես էլ անում են:
Օրերից մի օր ծառաները տեսնում են, որ Համբարձունը գժություններ է անում, ձեռքերը վեր ու վար է բարձ-

րացնում, փորն էլ ուռեցնում, օդով լցնում բերանը, հե-
 տաքրքիր ծիծաղում, ձեռքերը տարածում և տարբեր
 շարժումներ անում:
 Ծառաները մոտենում են նրան ու հարցնում.
 - Ի՞նչ ես անում, Չամբարձում, գժվե՞լ ես, ինչ է:
 - Գիժը դուք եք, որ գերի եք դառել նրա ձեռքին,- գո-
 ռում է Չամբարձումը:- Ես թագավորի ու թագուհու մարմ-
 նի ձևերն եմ ցույց տալիս, չափում եմ նրանց գլուխը, որ
 մի մեծ դագանի չափ կլինի, չափում եմ, ցույց եմ տալիս
 նրանց փորը, որ նման է մի ուռած տակառի, բերաններն
 եմ ցույց տալիս, որ նման է փչած պարկի:
 Ծառաները հայտնում են թագավորին, թե բանտարկ-
 յալն անհասկանալի շարժումներ է անում: Թագավորը
 հրավիրում է տղային իր մոտ:
 Չամբարձումն ասում է.
 - Թագավոր, ապրած կենա կուռդ, ինձ օգել ես այն հո-
 տած գոմը, շունն անգամ կսատկի գարշելի հոտից: Ես
 չեմ, դու ես, ինչպե՞ս կանես այն դրությամ մեջ:
 Թագավորը հրամայում է Չամբարձումին օգել մի մա-
 րագ ու կենդանի այրել:
 Չամբարձումին օգում են մի մարագ, տեսնում են, որ
 նույն շարժումները կրկնում է: Նորից են հարցնում ծառա-
 ները, թե ինչու է այնպես անում: Նրան կենդանի այրում
 են: Նա չափտի ծիծաղի, այլ լաց ու կոծ անի:
 - Ա՛յ մարդ,- հարցնում են շրջապատող մարդիկ, դու
 գժվե՞լ ես, ինչ է:
 - Գիժը դուք եք, որ գերի եք դառել նրա ձեռքին,- նորից
 գոռում է Չամբարձումը,- ես թագավորի ու թագուհու
 փորն եմ ցույց տալիս, որ Մասիսն անգամ կամաչի երևալ
 նրանց աչքին: Փղերն ամաչելուց դուրս չեն գա անտա-
 ռից, որովհետև վզերի մրցության ժամանակ իրենք զիջե-
 ցին թագավորին, իսկ հետո՝ թագուհուն:
 Ծառաները հայտնում են թագավորին, որ Չամբար-

ծունն անհմաստ շարժումներ է անում: Թագավորը հրամայում է բերել իր մոտ: Այդպես էլ անում են:

Համբարձունը թագավորին հայտնում է.

- Թագավոր, ես աղաչում էմ քեզ ուշադիր լսես: Ջարմանալի բան է, ինձ գցել են մարագը ու կրակի մատնել չորս կողմը, բա ծուխը ինձ չի խեղդի՞: Ես ասել եմ, որ թագավորը մի «ազատարար փրկիչ» մարդ է, ասացի, դու էլ ազատեցիր ինձ,- ասում է Համբարձունն ու դուրս է գնում:

Թագավորը ոչինչ չի ասում, թեթև ժպտում է ու խորհում. «Այս երիտասարդն ավելի խելոք է, քան իմ ծաղրածուները»:

Հ.Գ. Հեքիաթները պատմել է 80 տարեկան պապա՝
Հայրապետ Գրիգորյանը: Գրական մշակումն իմն է:

Սուրեն ԽԱՆՅԱՆ
1940թ.

Բովանդակություն

Առաջաբանի փոխարեն

1.Տասնհինգամյա իմ ավագ եղբայրը	3
2.Սուրեն Խանյանի նամակները	12

Բանաստեղծություններ

ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ ՀԵՏ

3.Հայրենիք	20
4.Քեզ եմ պարտական	21
5.Երկրիս համար	21
6.Հայրենիքիս թշնամիներին	22
7.Ասա տեսնեմ	23
8.Մեր հին գյուղը	24
9.Մեր նոր գյուղը	25
10.Արտեր	26

ՍԻՐՈ ԹԵՎԵՐԸ

11.Սերը թևերն է մարդու	27
12.Կարմիր վարդը	29
13.Արի, սիրուհիս	29
14.Ինչպե՞ս մոռանամ	30
15.Օրեր եկան վառ գարնան	31
16.Ինչպես ուռին... ..	31
17.Սիրո տողեր	32

ԽՈՉԵՐԻ ԱՇԽԱՐՀՈՒՄ

18.Հերթը մերն է	33
19.Ճրագիս հետ	33
20.Հորս կտակը	34
21.Մորս կտակը	34
22.Արծվին	35
23.Մեր գյուղի մոտ	35
24.Կեցցես, անմահ Ֆիրդուսի	36
25.Մաքսիմ Գորկի	37

ՄԱՆԿԱԿԱՆ

26.Ծիտն ու տղան	39
27.Մանուկներն ու զարունը	40
28.Էշն ու գայլը	42
ՔԱՆՅԱԿՆԵՐ	45

ՀԵՔԻԱԹՆԵՐ

29.Քառասուն զոհ տվել եմ, քառասունմեկն էլ կտամ	52
30.Ճշմարտախոսը	58
31.Բովանդակություն	63

ՍՈՒՐԵՆ ԱՂԱԼԱՐԻ ԽԱՆՅԱՆ

ՔՈ ՋԻՆՎՈՐՆ ԵՄ

(Նամակներ, բանաստեղծություններ, հեքիաթներ)

СУРЕН АГАЛАРОВИЧ ХАНЯН

Я ТВОЙ СОЛДАТ

(Письмы, стихотворения, сказки)

Редактор- Сократ Агаларович Ханян

Խմբագիր՝

Սրբագրիչ՝

Համակարգչային շարվածքը՝

Համակարգչային էջադրումը՝

Սոկրատ ԽԱՆՅԱՆ

Սերո ԽԱՆՈՒՆՑ

Նորա ԳՐԻԳՈՐՅԱՆԻ

Ալբերտ ԲԱՂՂԱՍԱՐՅԱՆԻ

Տառատեսակը՝ «Arial Armenian»:

Թուղթը՝ օֆսեթ: Տպագրությունը՝ օֆսեթ: Չափսը՝ 60x84¹/₁₆:

Ծավալը՝ 4 տպ. մամուլ+4 էջ ներդիր: Տպաքանակը՝ 250:

Տպագրվել է «ԴԻՋԻԿ ԴԼՅՈՒՄ» հրատարակչության տպարանում

Յ.Յակոբյան, 25

Ստեփանակերտ -2014